видавництво
АТЛАНТ

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я досліджую світ

Частина 1

підручник інтегрованого курсу для осіб
з особливими освітніми потребами (F 70)

4 клас

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

підручник інтегрованого курсу
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)

4 клас
(у 2-х частинах)
Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

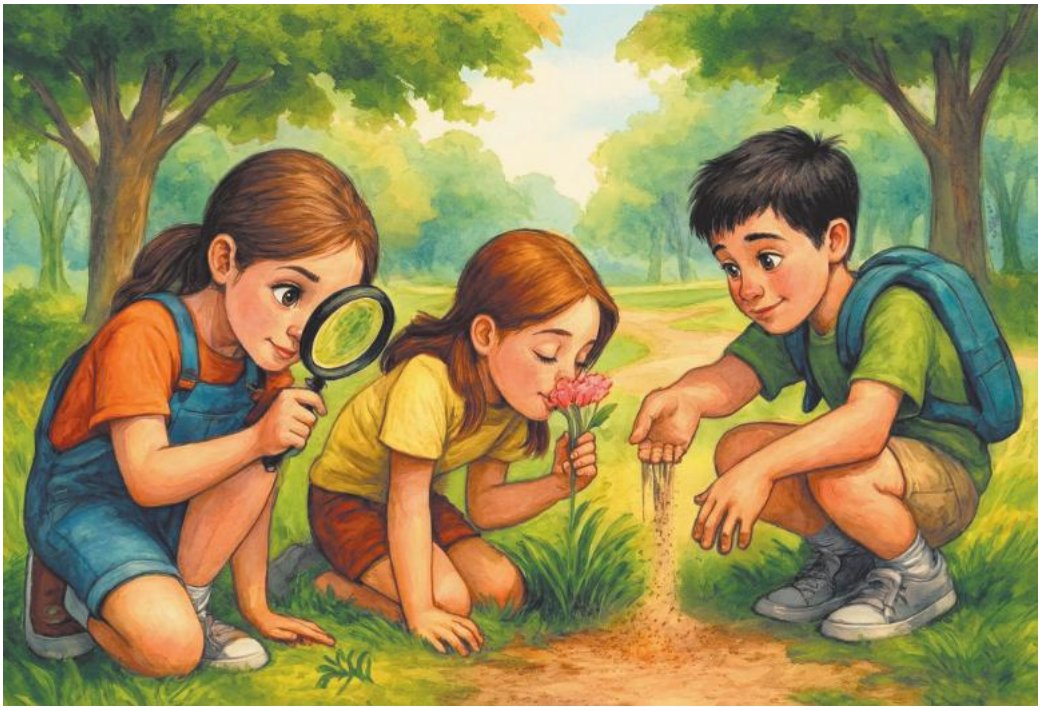

КИЇВ
«ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»
2026

УДК 57.081.1*кл4(075.2.056.313)
Т70

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 20.03.2026 р. № 497)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник створено за «Типовою освітньою програмою для 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку»
(розробленою під керівництвом Чеботарьової О. В.)

Електронний додаток до підручника
https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:ATLANT+CS1013+2026_T1/course/

Трикоз С. В., Блеч Г. О.
Т70 Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 4 кл. (у 2-х частинах), частина 1 : Сніжана Трикоз, Ганна Блеч. — Київ : ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ», 2026. — 144 с. : іл.

ISBN 978-617-8658-12-0

УДК 57.081.1*кл4(075.2.056.313)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

виконай завдання

дай відповіді на питання

зроби разом із дорослими на дозвіллі

запам’ятай

попрацюй у парі

завдання підвищеної складності

відгадай загадку

ISBN 978-617-8658-12-0

© Трикоз С. В., Блеч Г. О., 2026
© ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»,
оригінал-макет, 2026,
художнє оформлення, 2026

Любий учню! Люба ученице!

Цей підручник допоможе тобі пізнавати навколишній світ і себе в ньому. Ти продовжиш досліджувати світ, правила життя в суспільстві, себе та власні можливості, вести здоровий спосіб життя, дотримуватися правил безпечної поведінки, створювати вироби своїми руками. Ти дізнаєшся, як правильно спілкуватися, бути добрим другом, навчишся берегти та зміцнювати здоров'я. Також тобі стануть у нагоді знання про твою Батьківщину, державні і народні свята, традиції та народні ремесла рідного краю.

Пам'ятай, ми досліджуємо світ, аби знати, розуміти та оберігати його!

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

У цьому розділі ми будемо досліджувати такі теми:

- Твоя школа
- Що допомагає, а що заважає спілкуванню
- Вчимося дружити та співпрацювати
- Як бути толерантною людиною
- Професії людей
- Традиції та сімейні свята
- Права й обов'язки у сім'ї
- Правила безпеки у громадських місцях
- Країна, її символи та природні багатства

Ми живемо в цікавому світі. Родина, школа, друзі та всі, хто нас оточує, допомагають нам пізнавати життя, вчитися та ставати частиною суспільства.

Розглядаючи малюнки, відповідаючи на питання та виконуючи завдання розділу, ти більше дізнаєшся про людей та світ навколо себе.

ТВОЯ ШКОЛА

Школа — це місце, де діти навчаються читати, писати, рахувати й дізнаються про навколишній світ. У школі ти зустрічаєшся з учителями, учнями, однокласниками, працівниками школи. Діти щодня відвідують уроки. На уроках вони дізнаються багато нового. Вчитель / вчителька пояснює матеріал і допомагає, коли потрібно. На уроці важливо слухати та виконувати завдання, робити досліди та працювати разом, грати в навчальні ігри, спостерігати, досліджувати, пізнавати світ і себе в ньому.

Шкільне життя цікаве й насичене різноманітними подіями. У школах є свої традиції: звичаї, свята, відзначення певних подій. Це події, які об'єднують учнів, учителів та батьків в одну велику шкільну родину.

Куди поспішають учні / учениці?
Розкажи про свою школу. Чим вона тобі подобається?

Прочитай. Дізнайся, як слід розуміти прислів'я.
«Гарно учитися — завжди пригодиться».

Роздивись малюнок.

На малюнку зліва ми бачимо стару школу, такою вона була багато років тому. Дерев'яні лави, указка в руках вчительки та учні, одягнені в простий одяг. Навчання вимагало суворої дисципліни.

Праворуч зображено сучасну школу — яскраву, зручну, дружню до дітей. Кольорові парти, комп'ютери, сучасна дошка, усміхнені учні, які активно взаємодіють під час уроку. Тут панує творчість, співпраця та інтерес до нового.

Разом ці дві частини малюнка показують, як школа змінилася: від старих традицій до сучасного навчання. Декоративні елементи — книги, глобус, шкільний дзвоник і святкові кульки — підкреслюють важливість знань, подорож крізь час і радість шкільного життя.

Роздивись малюнки. Назви предмети, якими зараз користуються в школах.

Що роблять діти в школі?

Чим старі школи відрізнялися від сучасних?

Роздивись малюнки. Знайди на малюнках три відмінності.

Роздивись малюнки. Яких традицій дотримуються у твоїй школі? У яких корисних справах, що відбувалися у школі, брали участь учні / учениці твого класу?

Свято першого дзвоника

Благодійний ярмарок

Конкурс малюнків

Виставка дитячих робіт

Концерти та виступи учнів / учениць

Спортивні змагання

Що дає тобі школа?
Розкажи про традиції твоєї школи.

День вчителя

Запам'ятай! Школа — навчальний заклад, у якому діти здобувають освіту.

Традиції школи об'єднують учнів, вчителів та батьків в одну велику родину.

Обговори з однокласниками / однокласницями, вчителем / вчителькою, які заходи можна було б провести у твоїй школі.

У школі потрібно дотримуватись правил шкільного розпорядку. Ці правила є обов'язковими для всіх учнів та учениць школи і допомагають запобігти небезпечним ситуаціям.

— старанно вчитися;
— уважно слухати вчителя;
— поважати одне одного та старших.

— вчасно приходити на уроки;
— на перерві поводитися спокійно;
— не ламати власне та шкільне майно;
— не приносити в школу предметів, які можуть нашкодити;
— почувши сигнал тривоги:
- зберігати спокій;
- виконувати вказівки вчителів / вчительок, працівників школи;
- спокійно рухатися в укриття.

Важливо! Слід не лише знати правила, а дотримуватися їх.

Які ще правила шкільного розпорядку в школі ти знаєш? Чи завжди їх дотримуєшся?
До яких негативних наслідків може призвести нехтування правилами безпечної поведінки під час шкільних заходів?

Попрацюйте в групі над проєктом «Моя школа».
1. Зберіть інформацію про школу.
2. Доберіть фотографії і разом створіть плакат «Моя школа».

Прочитай вірш.

На перерву Вовченя
Мчить стрілою навмання.
Полякалися звірята, —
Геть з дороги утікати.
Хто не встиг, той звісно, впав.
Вовчик далі прямував.
Тільки стінка не тікала,
Мов на варті, все стояла.
Бац! — У стінку Вовчик наш,
— Заяскріло аж в очах..
Простягнувся і лежить.
Довго ще не побіжить…

Світлана Гарбуз

Яке шкільне правило порушив головний герой — Вовчик?
Що з ним трапилося? Чи зашкодив Вовчик іншим?

1. Обговоріть у парах і з`ясуйте, які твердження правильні, а які ні.
   - Учні приходять до школи вчасно.
   - Можна бігати коридорами під час перерви.
   - Учні слухають вчителя / вчительку на уроці.
   - Можна штовхати інших у черзі до їдальні.

2. Продовжи речення:
   - Дотримуватися правил у школі важливо, тому що …
   - Якщо всі учні будуть виконувати правила, у школі буде …

Працівники школи різних професій

У школі працюють люди різних професій, щоб дітям було цікаво та безпечно вчитися.

- **Вчителі** та **вчительки** навчають дітей читати, писати, рахувати та пізнавати світ.
- **Бібліотекарі** та **бібліотекарки** допомагають знаходити книги та цікаві історії.
- **Медичні сестри** та **брати** стежать за здоров'ям дітей.
- **Кухарі** та **кухарки** щодня готують смачні обіди, щоб діти мали сили й енергію для навчання.
- **Психологи** та **психологині** допомагають, якщо дитині важко чи сумно.
- **Прибиральники / прибиральниці та технічний персонал** підтримують школу чистою та охайною.
- **Директор / директорка і заступники / заступниці** організовують роботу школи, щоб усім було добре.

Хто допомагає дітям знайти книги?
Хто стежить за здоров'ям учнів?
Чому важливі прибиральники / прибиральниці та технічний персонал у школі?

Усі працівники важливі, і кожен допомагає школі працювати добре.

Роздивись малюнки. Знайди на малюнку вчительку, бібліотекарку, медичну сестру, кухаря, психологиню, прибиральницю, директора.

Обговоріть у парах і знайдіть правильні відповіді.

1. Кухарі готують дітям (сніданок / уроки / малюнки).
2. Прибиральники прибирають (клас / зошити / уроки).
3. Бібліотекарі роздають (книги / обіди / іграшки).

Вчимося дружити та співпрацювати

Ти щодня спілкуєшся з рідними, однокласниками, вчителями. Тебе оточують знайомі та незнайомі люди з різними характерами. Аби під час взаємин не виникало непорозумінь, важливо бути ввічливими, уважними одне до одного. Щоб відчувати любов, повагу, гарне ставлення до себе з боку інших людей, потрібно бути доброзичливою людиною.

Доброзичлива людина — це така людина, яка поводиться ввічливо, допомагає іншим, слухає друзів і дорослих, не ображає нікого й завжди намагається жити дружно з людьми. Доброзичлива людина підтримує тих, хто потребує допомоги, і дбає про хороші стосунки з оточуючими.

Роздивись малюнки. Подумай, які дії говорять про доброзичливе ставлення до інших?

Правила доброзичливої поведінки у школі

У школі важливо поводитися доброзичливо. Це означає:

- вітатися з іншими;
- слухати вчителя та друзів;
- допомагати тим, хто потребує підтримки;
- не ображати нікого словами чи вчинками.

Доброзичлива поведінка робить школу дружнім і безпечним місцем для всіх.

Роздивись малюнки. Які стосунки між однокласниками можна назвати добрими, а які — ні? Чому?

Які правила доброзичливої поведінки порушили діти?
Чому треба з повагою ставитися до інших?
Що означає бути доброзичливим у школі?

Увічливість, чесність, доброзичливість, працьовитість — це риси характеру, завдяки яким можна налагодити та підтримувати добрі стосунки з іншими людьми. Доброзичливе ставлення до людей проявляється в поведінці та вчинках.

Прочитай. Дізнайся, як слід розуміти прислів'я.
«Добре роби — добре й буде».

Запам'ятай! Поводься з іншими так, як тобі хочеться, щоб поводилися з тобою. Доброзичлива поведінка прикрашає людину, допомагає їй у спілкуванні з іншими.

Ефективне спілкування

Усі люди спілкуються не лише зі своїми рідними, а й з іншими людьми: обмінюються думками, знаннями, враженнями.

А що означає вміти спілкуватися?

- Завжди уважно слухати й не перебивати співрозмовника.
- Поважати право кожного на свою думку.
- Якщо ти з чимось не погоджуєшся, не викрикувати і не вживати грубих слів.
- Правильно висловлювати своє прохання.

Запам'ятай! Ставитися з повагою до співрозмовника треба завжди.

Пригадай, які слова ввічливості треба використовувати під час знайомства, спілкування?
До яких людей треба звертатися на Ви?
Якими словами вітаються з друзями, а якими з дорослими?

Люди, з якими ти спілкуєшся, дуже різні за характером, звичками. Бувають випадки, коли виникають непорозуміння, тобто відбуваються конфлікти.

Конфлікт — це суперечка, яка може виникнути між людьми в процесі спілкування, спільної діяльності, через непорозуміння. Образи, погане ставлення, вихваляння, жадібність, хитрість можуть стати причиною виникнення конфліктів.

Роздивись малюнки. Назви ситуації, за яких може виникнути конфлікт.

Важливо! Розв'язувати конфлікти потрібно мирно. Треба шукати рішення, яке задовільнить усіх. Для цього треба домовлятися.

Роздивись малюнки. Поміркуй, що допомагає, а що заважає спілкуванню.

Доброзичливість

Активне слухання

Відкритість

Гарні манери

Мова жестів

Упевненість

Обговоріть у парах поради щодо уникнення конфліктів.

1. Нікому не завдавай шкоди.
2. Не ображай нікого і не насміхайся.
3. Не обманюй нікого і не вихваляйся.
4. Використовуй під час спілкування слова ввічливості.
5. Перш ніж висловити свою думку поведінку людини, поміркуй, чи правильно ти розумієш її вчинок чи слова.
6. Коли ти бачиш, як сваряться твої друзі, спробуй переконати їх спокійно поговорити.
7. Якщо конфлікт затягнувся, звернись по допомогу до дорослих.

Важливо! Щоб мирно залагоджувати конфлікти, треба вміти поступатися.

Вдома зроби листівку в подарунок для свого друга / подруги. Використовуй для цього папір.

Вчимося бути толерантними

Кожна людина має свої думки, звички, інтереси, зовнішність. Ми можемо по-різному висловлюватися, мати різні сімейні чи культурні цінності та улюблені заняття. Але всіх людей об'єднує одне — бажання бути прийнятими й почутими.

Толерантність — це вміння поважати інших людей, навіть якщо вони відрізняються від нас.

Толерантна людина вміє слухати інших, не насміхається, не ображає, не нав'язує свою думку. Вона розуміє, що кожен має право бути собою.

Коли ми ставимося до інших із повагою, у класі стає безпечніше, дружніше, цікавіше навчатись і працювати разом.

Дмитрику, у нашому класі буде навчатися хлопчик Олесь, який пересувається на милицях. Давай будемо піклуватися про нього.

Згоден. Але допомога має бути доречною, щоб Олесь не відчув себе залежним від нас. Будемо заохочувати його до спільних справ класу, робити все, щоб він почувався комфортно в нашому колективі.

Що означає бути толерантним?
Чому важливо поважати відмінності між людьми?
Які вчинки показують, що людина толерантна?
Як толерантність допомагає у класі?

Обговоріть у парах і визначте, які дії є виявленням поваги до інших:

- вислухати однокласника, не перебиваючи;
- сміятися з інтересів іншої дитини;
- допомогти новому учню знайти кабінет;
- сказати: «Ти неправильний, бо думаєш не так, як я»;
- прийняти, що хтось робить завдання повільніше.

Роздивись малюнки. Розкажи, хто кому допомагає.

Які емоції можна помітити на обличчях людей на картинках? Що означає бути толерантним у таких ситуаціях?

Ввічливі слова

Ввічливі слова — це слова, які допомагають нам чемно звертатися до інших людей, показувати повагу та доброзичливість. Вони роблять спілкування приємним, створюють гарний настрій і допомагають уникати непорозумінь.

Коли ми говоримо ввічливо, людям поруч із нами комфортно. Такі слова відкривають двері до дружби, співпраці й порозуміння. Вони показують, що ми цінуємо інших і ставимося до них із повагою.

Запам'ятай! Щоб із тобою було приємно спілкуватися, вживай у розмові слова ввічливості.

Чому важливо використовувати ввічливі слова?
Які ввічливі слова ти знаєш?
У яких ситуаціях ти вживаєш слова «дякую» і «будь ласка»?
Як змінюється настрій людей, коли з ними говорять ввічливо?

Попрацюйте над проєктом «Ввічливі слова».
Запишіть на пелюстках квітки ввічливі слова й створіть із них «віночок ввічливості». Прикрасьте ним клас.

Обговоріть питання у парах і знайдіть правильні відповіді.

1. **Вчитель / вчителька попросив / попросила тебе відкрити підручник.**

Яку відповідь ти обереш?

- «Та зачекайте!»
- «Зачекайте, будь ласка»
- «Не хочу»

2. **Ти випадково зачепив однокласника у коридорі.**

Що скажеш?

- «Це не моя провина!»
- «Ох, нічого страшного!»
- «Перепрошую»

3. **Де вжито ввічливі слова?**

- «Пересядь, бо я так хочу!»
- «Чи можу я сісти тут, будь ласка?»
- «Дайте мені пройти!»

Роздивись малюнок. Поміркуй, щоб ти подарував / подарувала своєму другу / подрузі.

Вчимося діяти разом

Роздивись малюнки. Що із зображеного людина може робити самотужки? А що у співпраці з іншими?

Ти навчаєшся в класі — колективі дітей, у яких є спільні справи, завдання, інтереси. Будь-яку справу можна зробити швидко та якісно, коли взятися за неї дружно, без суперечок та образ.

Запам'ятай! Щоб спільна робота приносила задоволення, дотримуйся правил взаємодії з іншими:

- уважно слухай своїх однокласників / однокласниць;
- спокійно висловлюй свою думку;
- будь дружнім / дружньою;
- допомагай тим, хто цього потребує;
- прислухайся до порад;
- із вдячністю приймай допомогу.

Поясни, чому важливо вміти взаємодіяти?
Які повинні бути стосунки в класі?
Які правила взаємодії з іншими людьми ти знаєш?

Важливо! Під час спільної роботи потрібно домовлятися, вислуховувати думку інших, поводитися чемно та стримано. Клас, у якому діти ставляться одне до одного доброзичливо, з повагою, називають дружнім.

Права й обов’язки учнів школи

Школа — це місце навчання, спілкування та розвитку. Щоб у школі було безпечно і комфортно, кожен / кожна учень / учениця має права і обов’язки.

Роздивись малюнок. Обговоріть у парах права та обов’язки учнів / учениць школи: «Учень / учениця має право на …», «Учень / учениця має обов’язки…».

Запам’ятай! Коли учні знають свої права і виконують обов’язки, школа стає безпечним і дружнім місцем.

Які права учнів ти вважаєш найважливішими?
Чому важливо виконувати обов’язки у школі?
Як обов’язки допомагають зберігати порядок у школі?

Прочитай. Дізнайся, як слід розуміти прислів’я.
«Навчання — шлях до знань, а порядок — до успіху».

Роздивись малюнки.
За малюнками склади послідовну історію «Дружити легко».

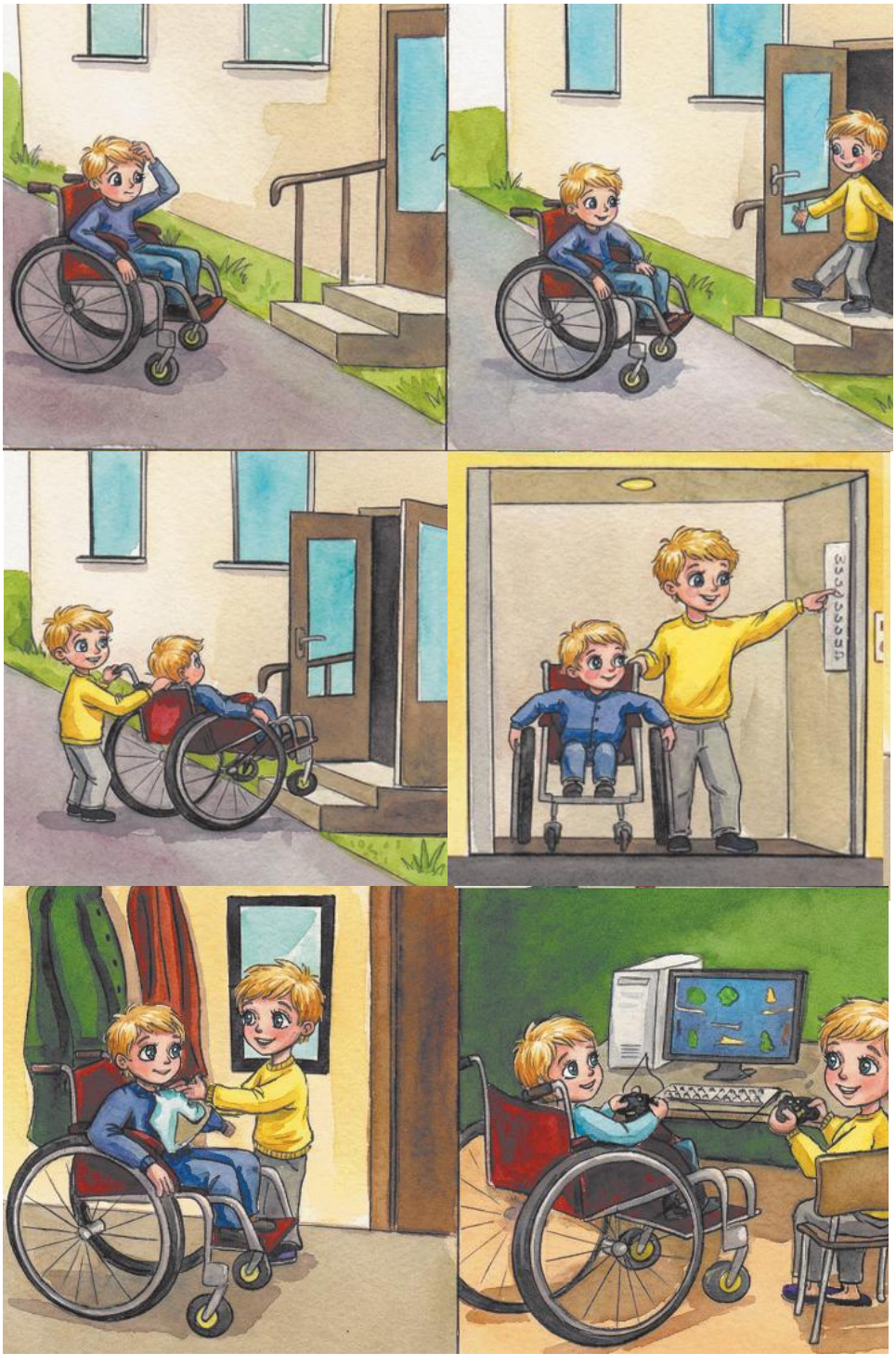

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Прочитай. Доповни речення потрібним ввічливим словом.

Коли я звертаюся з проханням, я кажу: _____.

Коли мені допомогли, я кажу: _____.

Коли я зустрічаюся з однокласниками, я кажу: _____.

2. Як вчинить справжній друг / справжня подруга? Обери правильну відповідь.

Твій друг / подруга засмутився / засмутилася.

Ти: 1) сміємося з нього / неї, 2) відвертаєшся, 3) підтримуєш і запитуєш, що сталося.

У школі хтось упав.

Ти: 1) проходиш повз, 2) допомагаєш підвестися, 3) показуєш пальцем.

3. Вибери серед малюнків ті, які показують дружнє, доброзичливе ставлення одне до одного.

ТВОЯ СІМ’Я. ТВОЯ РОДИНА

Найрідніші та найближчі люди — це члени сім’ї. Мати сім’ю дуже важливо для кожної людини. **Сім’я** — це люди, які проживають спільно та мають взаємні права та обов’язки: батьки, діти, сестри та брати. У сім’ї турбуються одне про одного, спілкуються, влаштовують побут.

Роздивись фотографії. Назви осіб, з яких можуть складатися сім’ї.

У кожної людини може бути різний склад сім’ї, можливо, хтось живе під опікою близьких або родичів. Сім’я може складатися лише з чоловіка і дружини. Коли в них народжуються діти, то сім’я — це тато, мама та діти. Коли разом із дітьми та онуками проживають бабусі і дідусі, вони теж є членами сім’ї.

До **родини** належать бабусі й дідусі, тітки, дядьки, їхні діти, племінники, двоюрідні сестри, брати. Також є родичі — близькі й далекі.

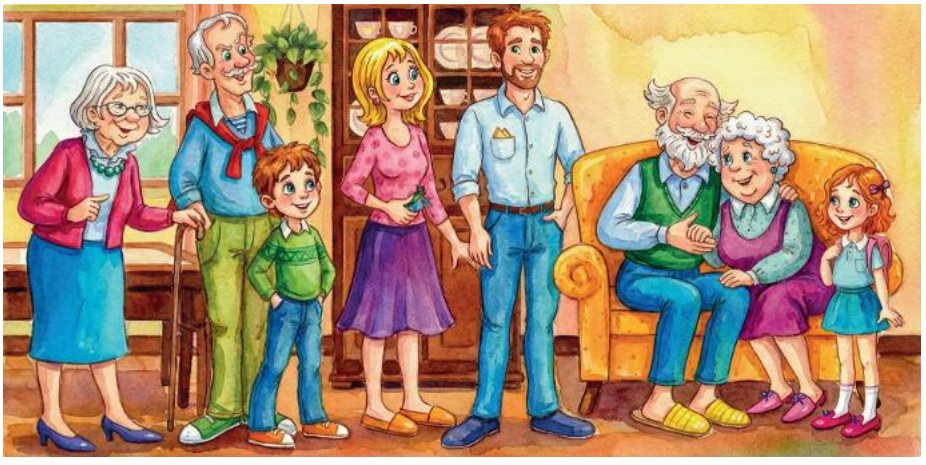

Роздивись малюнки. Розкажи, як Матвій турбується про членів своєї родини.

Кому допомагає хлопчик?
Як почуваються члени його родини?
Як ти турбуєшся про свою родину?
Чому важливо піклуватися про членів своєї родини?

Разом із рідними зроби саморобку «Серце моєї родини».

1. **Підготуй основу.**
   Виріж із картону велике серце — це буде основа саморобки (Можна використати червоний папір для обклеювання.)
2. **Зроби маленькі сердечка.**
   Виріж 5—8 маленьких сердечок із кольорового паперу.
   Кількість залежить від складу родини.
3. **Підпиши імена.**
   На кожному маленькому сердечку напиши ім'я члена своєї родини: мама, тато, бабуся, дідусь, сестра, брат…
4. **Розмісти сердечка.**
   Приклей маленькі сердечка всередині великого так, щоб утворити «сердечну родину».

У кожної людини є ім'я та прізвище. Прізвища передаються у родині протягом багатьох років. Прізвища записують у свідоцтві про народження, паспорті. За допомогою прізвища людину відрізняють від інших. За прізвищем записують учнів у школі, беруть на роботу. Отже, прізвище дуже потрібне, без нього не можна обійтися.

Як звати твоїх батьків? Яке прізвище у тебе, твоїх рідних?

Прочитай і розкажи де записані імена, а де прізвища?
Анна, Сергій, Катерина, Коваль, Віталій, Тетяна, Мельник, Бистрова, Петренко, Марк, Данилюк, Дмитро, Артем.

У кожної людини є родичі. Усі родичі, які походять від одного предка — це рід. Історію роду за декілька десятиліть і навіть століть зображають у вигляді родового дерева.

Родове дерево — це відображення походження та послідовності поколінь родини. Здебільшого сім'ї налічують два покоління — батьки і діти. Між поколіннями в родині складаються родинні стосунки. Взаємна любов і повага робить родинні стосунки міцними. У таких сім'ях усі піклуються одне про одного.

Разом із рідними досліди свою історію, зроби саморобку «Родове дерево».

На кожному кружечку або листочку напиши ім'я члена своєї родини (мама, тато, бабуся, дідусь, брат, сестра тощо). Приклей кружечки на гілочках дерева так, щоб утворити «родове дерево». У центрі дерева або внизу приклей кружечок зі своїм ім'ям.

Досліди, чому історію роду зображують у вигляді дерева? Кого можна намалювати біля коренів дерева?

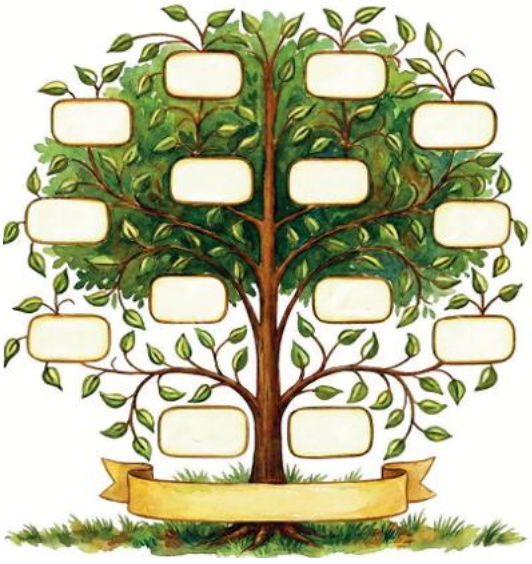

Члени сім'ї доброзичливо спілкуються, розуміють одне одного, цікавляться справами близьких і допомагають їм.

Роздивись малюнки. Розкажи, як поважно члени родини ставляться одне до одного.

Що означає повага в сім'ї? Повага — це шанобливе й доброзичливе ставлення до інших людей. Усі члени родини заслуговують на повагу: і діти, і батьки, і старші люди.

Що таке піклування? Піклування — це певні дії, які допомагають іншим людям: турбота про молодших, спільне проведення часу, увага до здоров'я та безпеки, підтримка та допомога.

У кожній сім'ї складаються свої правила. Хтось вміє робити краще одні справи, а хтось — інші. Усе це сім'я враховує, створюючи свої правила.

Ти можеш допомагати дорослим членам сім'ї у домашніх справах. А саме: доглянути за молодшими, поспілкуватися з бабусею та дідусем, зробити чай, допомогти розкласти продукти, поскладати речі.

Запам'ятай! Повага та піклування починаються з простих щоденних вчинків. Кожен член сім'ї робить добрі справи — у родині панують добро та злагода.

Поміркуй, як ти можеш подарувати радість кожному члену своєї родини.

- Кому ти можеш допомогти?
- Кого ти можеш обійняти?
- Кому ти можеш подарувати малюнок?
- З ким ти можеш погратися?

Дозвілля в сім’ї

На дозвіллі вся сім’я може збиратися разом. Є багато цікавих і корисних занять, яким можна присвятити вільний час. Спільні справи допомагають краще пізнати одне одного, вчать спілкуватися, підтримувати та поважати кожного.

Роздивись малюнок. Назви всіх зображених членів сім’ї. Розкажи: хто що робить; хто кому допомагає.

Дозвілля може бути активним:

- прогулянки, ігри, спорт, катання на велосипеді.

Дозвілля може бути спокійним:

- читання, спільні розмови, перегляд фільмів, складання пазлів, малювання, приготування їжі, настільні ігри.

Як проводять дозвілля у твоїй сім'ї?
Яке сімейне заняття тобі запам'яталося найбільше?

Роздивись малюнки. Розкажи, як сім'ї проводять вихідні дні.

Кожна сім'я, як і кожна людина, різна та унікальна.

Сім'я — це люди, з якими ділять щастя та радість, які завжди підтримають і допоможуть.

Як твоя сім'я проводить вихідні дні: влітку; взимку?

Традиції моєї сім’ї

В українських сім’ях прийнято з повагою ставитися до старших, слухати їх і допомагати їм, любити свою Батьківщину, рідний край. Старші люди є прикладом для молодших. Молодші — помічники батьків, бабусь, дідусів та інших родичів.

Українські родини дуже гостинні. Члени сім’ї поважають і підтримують одне одного, мають багато спільного, поважають думку та особистий простір кожного.

Сімейні традиції — це заведені в родині норми поведінки, правила та цінності, що передаються з покоління в покоління, важливі для всіх членів родини.

Які традиції є у твоїй сім’ї?

Разом із рідними зроби саморобку в техніці квілінг.
Квілінг — це мистецтво виготовлення пласких або об’ємних композицій зі скручених у спіралі паперових смужок.

Роздивись малюнки й назви деякі сімейні традиції.

Об'єднайтесь у пари та розкажіть одне одному, як ваші родини відпочивають у вихідні.
Проаналізуйте, які традиції схожі, а які — ні?
Оберіть дві цікаві традиції. Запишіть їх на окремих папірцях.
Зберіть папірці і разом створіть проєкт — плакат «Традиції вихідного дня».

Яка сімейна традиція тобі подобається найбільше? Чому?
Чи хотів / хотіла б ти започаткувати нову традицію? Яку саме?

Послухай. Дізнайся, як слід розуміти прислів'я.
«Без сім'ї нема щастя на землі».

Роздивись фотографії. Добери назви зображеним сімейним традиціям, метою яких є збереження та зміцнення здоров'я.

Корисним для здоров'я є активний відпочинок на свіжому повітрі: прогулянки в парку чи лісі, перебування біля річки, озера чи моря. Під час прогулянок можна спостерігати за тваринами, птахами, рослинами чи явищами природи, грати у рухливі ігри.

Роздивись фотографії. Добери назви зображеним сімейним традиціям, метою яких є можливість збагатитися знаннями та цікавими враженнями.

Екскурсії в музей чи на виставку, похід в кінотеатр чи театр дають

можливість долучитися до культурної спадщини, пізнати нове.

Роздивись фотографії. Добери назви зображеним сімейним традиціям, метою яких є отримання заряду позитивних емоцій.

Відвідування зоопарку, похід у цирк, на атракціони чи в аквапарк зроблять незабутнім дозвілля всіх членів сім'ї.

Роздивись фотографії. Добери назви зображеним сімейним традиціям — як може сім'я проводити дозвілля під час негоди.

У негоду можна проводити час вдома. Влаштувати домашній кінозал, малювати, складати пазли, спекти піцу, печиво, пограти в різноманітні ігри, прочитати й обговорити цікаву книжку.

Разом із рідними зробіть фотоколаж «Дозвілля нашої сім'ї».

Сімейні свята

Сімейні свята — це особливі дні, які родина відзначає разом. У ці дні рідні збираються, спілкуються, радіють, згадують приємні події та підтримують одне одного. Сімейні свята об'єднують і дарують відчуття радості та тепла.

У кожній сім'ї є свої традиції, свята та події, які прийнято святкувати разом.

Свято — це радість та щире спілкування, частування та розваги.

У кожній сім'ї є свої свята. Найчастіше це:

- дні народження членів сім'ї;
- родинні ювілеї;
- релігійні та народні свята;
- пам'ятні дати сім'ї;
- спільні святкові дні, які сім'я створює сама.

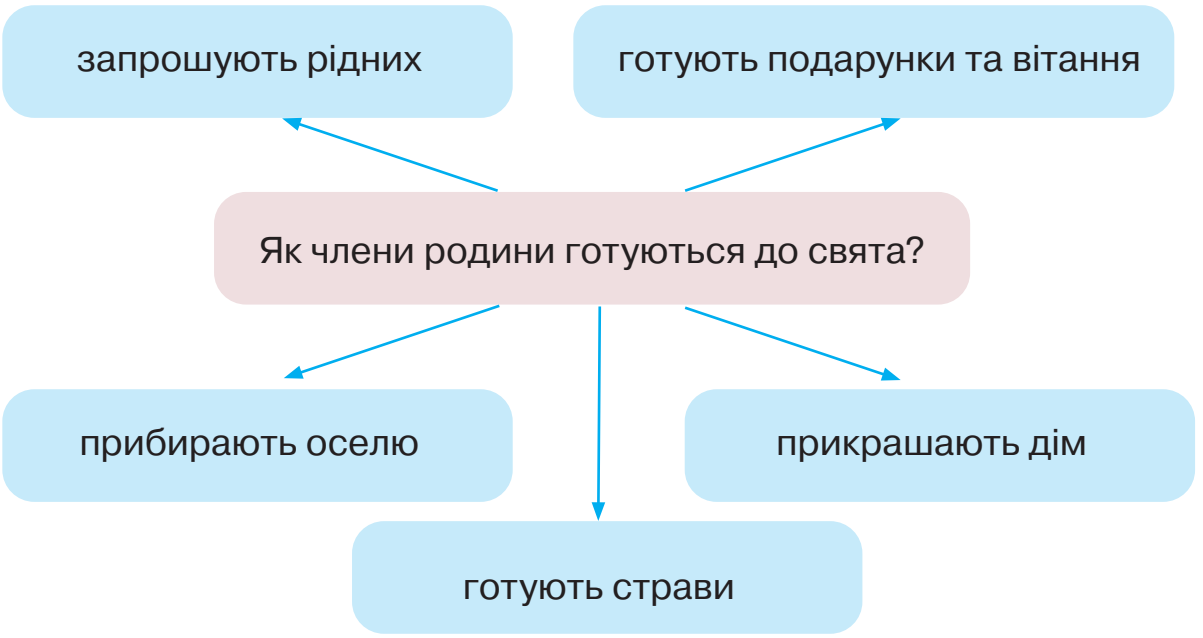

Які сімейні свята святкують у твоїй родині?
Яке свято ти любиш найбільше? Чому?
Як ти допомагаєш готуватися до свята?

День народження

День народження — це день, у який народилася людина. В цей день її вітають та дарують їй подарунки.

Роздивись малюнок. Розкажи, що святкує родина.

Важливо! Гості можуть прийти до тебе на день народження чи з іншої нагоди. Щоб їм у тебе сподобалося, дотримуйся правил гостинності.

Роздивись малюнки. Розкажи за малюнками правила гостинності.

У яку пору року день народження у тебе?
Скільки років тобі виповниться у наступному році?
Які ще свята відзначають у твоїй сім'ї?

Разом із рідними зроби саморобку «Будиночок сімейних свят».
Тобі знадобляться матеріали: кольоровий папір, клей, ножиці, олівець.

Твої дії:

1. Виріж будиночок.
2. Намалюй або наклей віконця.
3. У кожне віконце впиши свято (день народження, Різдво, Великдень тощо).
4. Прикрась дах і двері.

Права та обов’язки у сім’ї

Кожен член родини має свої права й обов`язки. **Права** — це те, що тобі дозволяється робити. Твої права тобі гарантує сім`я, а **обов’язки** — це те, що кожен член сім’ї має виконувати.

Головний обов`язок батьків — виховувати своїх дітей. Батьки повинні захищати інтереси дітей. Ти маєш право на належне батьківське виховання та піклування.

Роздивись малюнки. Розкажи, які права й обов’язки батьків у сім’ї, які права й обов’язки дітей у сім’ї.

Кожен член сім'ї має право:

на любов і турботу

на безпеку

на допомогу й підтримку

на повагу до себе і своєї думки

на відпочинок

Обов'язки членів сім'ї:

піклуватися одне про одного

поважати старших і молодших

берегти спільне майно

допомагати вдома

на власні почуття та емоції

відповідально ставитися до своїх вчинків

дотримуватися сімейних правил

Батьки зобов'язані піклуватися про дітей, забезпечувати їм здобуття освіти, відпочинок, готувати до самостійного життя. Головний обов`язок дітей у сім`ї — любити та шанувати своїх батьків. А також навчатися, виконувати посильну домашню роботу, піклуватися про членів сім'ї.

Запам'ятай! Права й обов'язки пов'язані між собою. Коли всі поважають права інших та виконують свої обов'язки, у родині панують злагода й довіра.

Які права мають усі члени родини?
Чому важливо виконувати свої обов'язки?
Який обов'язок у родині ти вважаєш найважливішим?

Роздивись малюнки. Склади за малюнками послідовну розповідь «Як Дмитрик допомагав матусі?»

Домашні обов'язки — це справи, які кожен член родини виконує вдома, щоб було чисто, затишно та приємно жити разом.

Роздивись малюнки. Розкажи, які домашні обов'язки в дорослих у сім'ї.

У школі в тебе є обов'язки: старанно навчатися, досліджувати навколишній світ. Вдома в тебе, як у члена сім'ї, теж мають бути обов'язки. Є чимало посильних хатніх робіт, які ти можеш виконувати.

Роздивись малюнки. Розкажи за малюнками, які домашні роботи виконують діти.

Вдома діти можуть допомагати накривати на стіл; поливати квіти; складати свої речі; прибирати іграшки; доглядати за домашніми тваринами; допомагати молодшим членам родини.

Які ще домашні обов'язки можуть виконувати діти?
Які в тебе домашні обов'язки?

Об'єднайтесь у пари й розкажіть одне одному, яка людина вважається працьовитою, а яка — лінивою?

Працьовитий — це той, хто:

- виконує свої обов'язки;
- допомагає іншим;
- доводить справу до кінця;
- не боїться роботи.

Лінивий — це той, хто:

- уникає роботи;
- не хоче допомагати;
- відкладає справи на потім;
- часто каже: «Я не хочу».

Яку справу ти виконуєш охоче?
Якою людиною ти хочеш бути — працьовитою чи лінивою? Чому?

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

Прочитай. Вибери правильну відповідь.

1. **Хто належить до сім`ї?**
   - друзі;
   - члени сім'ї;
   - однокласники.

2. **Що таке сім'я?**
   - люди, які живуть в одному будинку випадково;
   - люди, які люблять, піклуються і допомагають одне одному;
   - люди, які ніколи не спілкуються.

3. **Твої обов`язки в родині — це:**
   - допомагати дорослим;
   - прибирати свої іграшки;
   - ображати молодших;
   - влаштовувати безлад.

4. **Що може бути сімейною традицією?**
   - спільно готувати вечерю;
   - проводити час на самоті, кожен у своїй кімнаті;
   - ходити разом у кіно у вихідні дні;
   - сваритися кожного ранку.

ПРОФЕСІЇ ТА ЇХ НАЗВИ

У світі є багато різних професій. Кожна людина робить щось корисне для інших. Люди майструють транспортні засоби, шиють одяг, зводять будинки, виготовляють продукти. Для комфортного життя людина використовує різні товари й користується послугами людей різних професій. Їх існує дуже багато, і всі вони важливі.

Професія — це вид діяльності, яким людина займається, щоб створювати корисні речі, допомагати іншим і заробляти на життя. Кожна професія важлива й потрібна суспільству.

У світі є багато професій. Люди роблять різну роботу:

навчають — вчителі / вчительки, вихователі / вихователь ки;

лікують — лікарі / лікарки, медсестри / медбрати;

обслуговують — продавці / продавчині, кухарі / кухарки, перукарі / перукарки;

перевозять — водії / водійки, пілоти / пілотеси;

будують — будівельники / будівельниці, архітектори / архітекторки;

захищають — поліцейські, військові.

Роздивись малюнки. Спробуй назвати, які професії на них зображені?

Які професії ти знаєш?
Яка професія тобі подобається найбільше? Чому?
Які професії потрібні у школі?
Чи важливо людині мати професію?

Запам'ятай! Щоб опанувати професію, ти маєш навчитися здобувати знання, вміння й навички.

Роздивись малюнки. Розкажи, якими інструментами користуються люди кожної професії.

Попрацюйте в парах. Розкажіть одне одному, яка з професій найцікавіша?
Яка найскладніша?
Яка найнеобхідніша?
Розкажіть одне одному, ким працюють ваші батьки.

Зроби вдома з рідними презентацію на тему «Цікава й важлива професія», обравши будь-яку професію на вибір. Поміркуй, якими рисами характеру має володіти ця людина. Чому?

Попрацюйте у парах. Рольова гра «Перукар».

Перукар / перукарка — це фахівець / фахівчиня, який / яка доглядає за волоссям, стриже, розчісує та створює зачіски для людей.

Мета гри:

- ознайомитися з професією перукаря;
- навчитися ввічливо спілкуватися;
- розвивати мовлення та уяву;
- вчитися діяти за правилами.

Що потрібно для гри:

- іграшкові ножиці;
- гребінець;
- дзеркало;
- серветка або накидка;
- картинки із зачісками.

Граємо разом

1. Підготовка. Вчитель / вчителька розповідає, чим займається перукар / перукарка і де він / вона працює.
2. Розподіл ролей. Учні / учениці обирають ролі: перукар / перукарка і клієнт / клієнтка.
3. Діалог

Клієнт / клієнтка: Добрий день!

Перукар / перукарка: Добрий день! Проходьте, будь ласка.

Клієнт / клієнтка: Я хочу підстригтися.

Перукар / пепрукарка: Яку зачіску Ви бажаєте?

Клієнт / клієнтка: Коротку.
Перукар / перукарка: Сідайте зручно.
(Перукар / перукарка розчісує та «стриже» волосся.)
Перукар / перукарка: Готово! Вам подобається?
Клієнт / клієнтка: Так, дякую.
Перукар/ перукарка: Будь ласка. Приходьте ще.

1. Назви інструменти перукаря / перукарки.
2. Які слова ввічливості ти почув / почула у грі?
3. Розкажи, чи подобається тобі професія перукаря / перукарки.

Люди різних професій виконують багато роботи. Щоб зробити її легшою, вони використовують спеціальні машини та техніку. Давайте дізнаємося, як само машини допомагають людям у роботі.

Машини допомагають людям:

- перевозити вантажі;
- будувати будинки;
- обробляти землю;
- прибирати приміщення;
- лікувати людей.

Трактор — допомагає фермеру / фермерці обробляти землю.

Екскаватор — допомагає будівельнику / будівельниці копати ґрунт.

Пральна машина — допомагає людині прати одяг.

Пилосос — допомагає прибирати сміття вдома.

Автобус — допомагає водієві / водійці перевозити пасажирів.

У наш час багато роботи виконують роботи. Вони можуть виготовляти іграшки, автомобілі; обслуговують нас в супермаркетах, банках; прибирають у будинках.

Запам'ятай! Машини не замінюють людину, а допомагають їй у праці.

Чи було б людям важко працювати без машин? Чому?

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. **Що роблять люди таких професій**: пожежник / пожежниця, лікар / лікарка, будівельник / будівельниця, садівник / садівниця, фотограф / фотографиня?

2. **Вибери професію за описом.**

Хто лікує людей?

Хто готує їжу в їдальні або кафе?

Кухар / кухарка, вчитель / вчителька, лікар / лікарка, водій / водійка, будівельник / будівельниця.

Хто продає товари в магазині?

Хто гасить пожежі та рятує людей?

Продавець / продавчиня, перукар / перукарка, пожежник / пожежниця, лікар / лікарка, бібліотекар / бібліотекарка.

3. **Знайди зайвий предмет, який не підходить до цієї професії.**

Садівник / садівниця — лопата, відро, граблі, фотоапарат.

Вчитель / вчителька — підручник, зошити, кастрюля, дошка.

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

Громадські місця — це місця, де буває багато людей: школа, магазин, транспорт, парк, лікарня, бібліотека. Там люди можуть спілкуватися, гуляти, творити, відпочивати. У громадських місцях є певні правила поведінки, і кожна вихована людина повинна їх дотримуватися. Цим ми висловлюємо повагу до інших людей.

Найважливіші правила поведінки на вулиці

Вулиця — це місце, де рухаються автомобілі та ходять люди. Щоб зберегти здоров'я та життя, потрібно знати та виконувати правила поведінки на вулиці.

Основні правила поведінки на вулиці:

- ідучи вулицею, не привертай до себе увагу гучною розмовою, галасом;
- поводься так, щоб не заважати іншим людям;
- якщо назустріч іде людина похилого віку, дай їй дорогу;
- не сміти;
- ходи тротуаром;
- не вибігай на проїзну частину;
- переходь дорогу тільки у дозволеному місці;
- будь уважним і обережним.

Запам'ятай! Біля проїжджої дороги заборонено гратися, бігати, штовхатися, відволікатися на телефон. **Дотримання правил безпеки на вулиці — запорука твоєї безпеки.**

Обговоріть із друзями, яких ще правил поведінки на вулиці слід дотримуватися.

Важливо! Переходити вулицю можна тільки там, де це дозволено: **пішохідними переходами, підземними переходами або пішохідними мостами**.

* * *

Килимок-помічничок,
Посмугований бочок,
На дорозі примостився,
Пішоходові згодився.

Леся Вознюк

Запам'ятай!

- Переходь дорогу разом із дорослим.
- Перш ніж переходити дорогу, зупинися перед дорогою.
- Подивись ліворуч, потім праворуч.
- Переходь дорогу на зелений сигнал світлофора.
- Користуйся пішохідним переходом.

Світлофор і дорожні знаки допомагають людям безпечно рухатися вулицями. Вони підказують, коли можна йти, а коли потрібно зупинитися.

Світлофор має три сигнали:
Червоний — стій!
Жовтий — зачекай!
Зелений — можна йти.

Запам'ятай! Переходь дорогу лише на зелений сигнал світлофора.

Де можна переходити дорогу?

Роздивись малюнок. Оціни поведінку дитини.
Чому дії, які показані на малюнку, небезпечні?

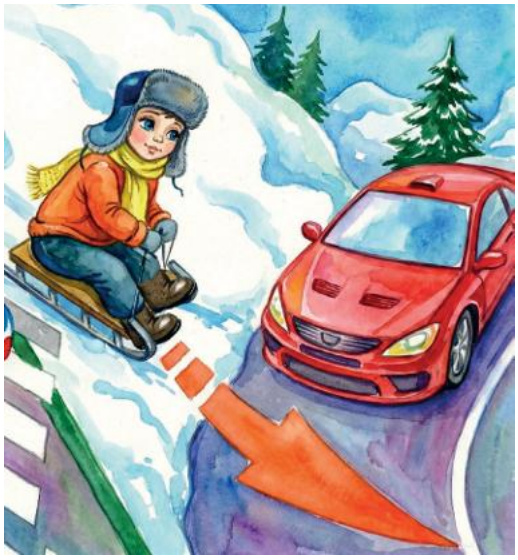

Запам'ятай! Кататися з гірки біля дороги не можна. Машини їдуть швидко і не зможуть вчасно зупинитися.

Чому небезпечно гратися біля дороги?

Найважливіші правила поведінки у храмі

Храм (церква) — це святе місце, куди люди приходять помолитися, подякувати за хороше, попросити допомогу, розповісти про свої радощі й труднощі. В храмі відбуваються важливі події, наприклад, хрещення, весілля, свята. Згідно традицій, жінки заходять до храму з покритою головою, чоловіки — без головного убору. Не заходять до храму із морозивом, повітряними кульками.

— В храмі не можна бігати та гратися;
— потрібно сидіти або стояти тихо, поводитися спокійно;
— уважно слухати;
— не кричати / тихо розмовляти;
— не торкатися нічого без дозволу. Ікони, свічки та інші предмети — святі, і їх можна торкатися тільки за згодою дорослих.

Прочитай вірш.

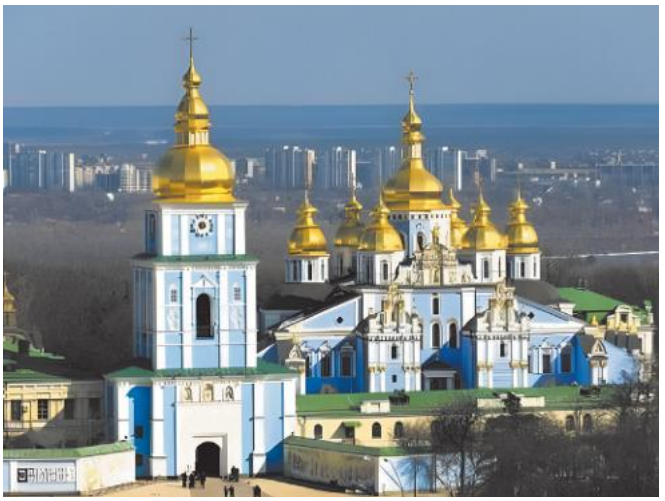

Молитва

Згляньсь, наш Боже,
На малі діти,
Що усім серцем
Вміють любити
Тата і неньку,
І всю родину,
І край свій рідний,
Любу Вкраїну.

Катерина Перелісна

Найважливіші правила поведінки в бібліотеці

Бібліотека — це заклад, де зберігають і видають читачам книги, журнали.

- Не розмовляй голосно в читальному залі;
- своєчасно повертай книгу, яку вже прочитав / прочитала;
- бережи книги, щоб їх могли прочитати інші читачі.

Відгадай загадку.

Всім про все вона розкаже
І малюночки покаже.
Усіх розуму навчить,
Хоч сама завжди мовчить.

(Книга)

У бібліотеці не можна:

- голосно розмовляти;
- бігати;
- рвати або псувати книги;
- їсти та пити;
- заважати іншим читачам.

Роздивись малюнки. Кого ти бачиш на малюнку?
Де знаходяться діти?
Що зберігають у бібліотеці?

Чи є бібліотека у твоїй школі?

Склади за малюнками правила поведінки у бібліотеці.

Найважливіші правила поведінки в магазині

- Привітайся з продавцем / продавчинею.
- Будь ввічливим: скажи «Добрий день», «Дякую».
- Ходи спокійно.
- Не бігай і не штовхайся в магазині.
- Стій у черзі.
- Чекай своєї черги біля каси.
- Не бери товар без дозволу дорослого.
- Не ховай товар.
- Обов`язково плати за всі покупки.
- Бережи товар.
- Не ламай і не псуй товар на полицях.
- Говори тихо. Не кричи в магазині.
- Не сміти, клади товар на місце.

Обговоріть із друзями, яких ще правил поведінки в магазині слід дотримуватися.

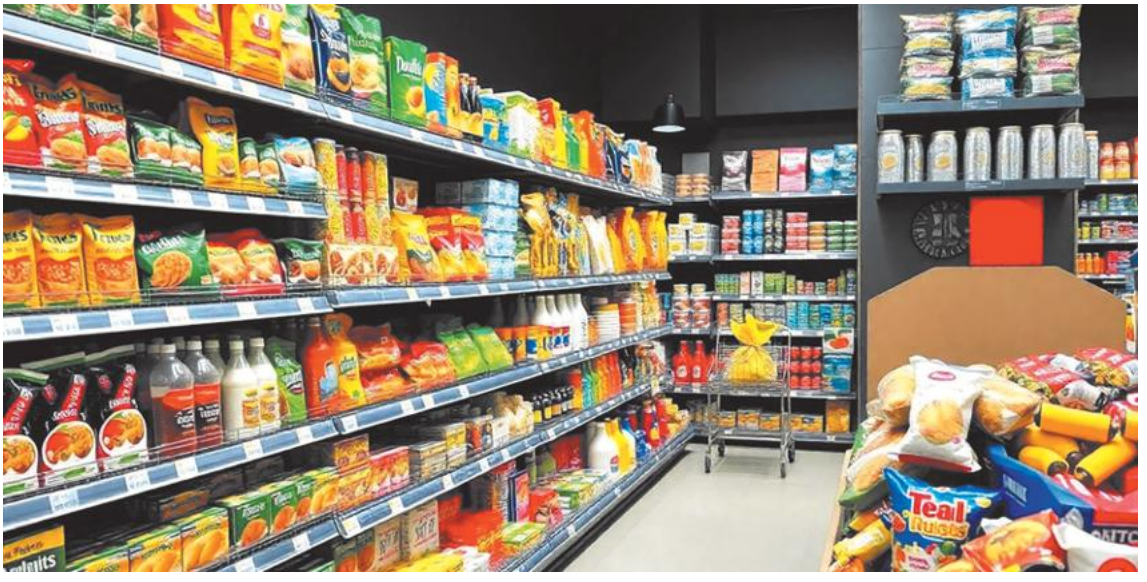

Разом із рідними прочитай соціальну історію «Як я сам у магазин ходив».

Розкажи, як треба себе поводити в громадських місцях.

1

Усі люди ходять до магазину, щоб купити собі різні товари.

2

Батьки дають мені гроші й скажуть, що купити.

3

Я можу скласти список продуктів, щоб не забути, що купити.

4

Я одразу йду до магазину, не відволікаючись на цікаві речі навколо.

5

У магазині я беру кошик або візок для покупок.

6

Я обираю товари зі свого списку і складаю їх до кошика або візка.

Найважливіші правила поведінки в громадському транспорті

Перед посадкою у транспорт:

- Чекай на зупинці. Підходити занадто близько до транспорту небезпечно.
- Чекай своєї черги. Заходити в транспорт потрібно без штовханини, пропускаючи старших людей.
- Дивись під ноги. Особливо важливо бути обережним біля сходів чи платформи.

У транспорті:

- Тримайся за поручні. Це важливо, щоб не впасти, особливо якщо транспорт різко зупиниться.
- Не кричи й не галасуй.
- Якщо у транспорті їде багато людей, краще поступитися місцем тим, кому це потрібніше: людям похилого віку, людям із інвалідністю та вагітним жінкам.
- Тримай особисті речі при собі.
- Слухай дорослих.

Роздивись малюнки. Склади за малюнками правила поведінки пасажирів на зупинці громадського транспорту.

Роздивись малюнки. Склади за малюнками розповідь про правила поведінки пасажирів у громадському транспорті.

Запам'ятай! Дотримуйся правил поведінки в громадському транспорті, тоді твоя поїздка буде безпечною.

Які місця називають громадськими?
Як потрібно поводитися в громадських місцях?
Назви громадські заклади твого міста / села.

Прочитай прислів'я. Обговори з однокласниками, що воно означає.

«Хочеш змінити світ — почни з себе».

Зроби вдома з рідними саморобку — кораблик із природного матеріалу.

В пароплаві
хлопці браві.
Це — матроси бойові.
Чорна стрічка невеличка
якорець на рукаві.

Іван Нехода

1. Для конструювання кораблика тобі знадобляться: шкаралупа волоського горіха, шматочок пластиліну, аркуш білого паперу.

2. На денце кораблика приліпи шматочок пластиліну, який буде тримати щоглу.

3. Проштрикни вітрило-листок гілочкою.

4. Кораблик може вирушати в подорож.

Твоя безпека

За межами домівки й школи ти опиняєшся серед незнайомих тобі людей. Пам'ятай, що не всі незнайомці бажають тобі добра. **Особиста безпека** — це правила, які допомагають зберегти життя і здоров'я людини вдома, на вулиці, у школі та в інших місцях.

Запам'ятай! Не спілкуйся з незнайомими людьми. На всі пропозиції незнайомця відповідай: **«Ні».**

Роздивись малюнки. Запам'ятай правила особистої безпеки.

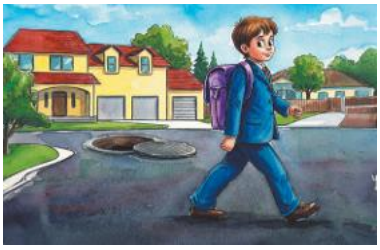

1. Спілкуйся на вулиці тільки з рідними, друзями або добре знайомими людьми.
2. Сідай у машину тільки з рідними людьми.
3. Іграшки або солодощі бери тільки в рідних або друзів.
4. Якщо хтось лякає або намагається примусити щось зробити, голосно клич на допомогу.
5. Оминай каналізаційні люки,смітники.
6. Уникай контакту з незнайомими та бездомними тваринами.
7. Якщо ти сам / сама удома, то відчиняй двері лише членам родини або близьким друзям.
8. Заходь у ліфт лише з рідними або добре знайомими людьми.

9. Вмикай електроприлади тільки з дозволу дорослих.
10. Не грайся гострими чи небезпечними предметами (ножиці, сірники тощо).
11. Якщо ти сам / сама удома, то обирай безпечні ігри й заняття: грай у настільні ігри, малюй, розглядай книжки. Проводь дозвілля у своїй кімнаті або спеціально облаштованому для цього місці. Обговори з батьками, де тобі можна гратися, а де — ні.

Запам'ятай! **Небезпечна ситуація** — це загроза для життя й здоров'я людини.

Якщо вдома нікого немає і трапилося щось небезпечне, слід повідомити батьків по телефону або звернутися до родичів чи сусідів.

Якщо людині стало погано, слід викликати швидку допомогу за номером 103.

Щоб викликати поліцію, зателефонуй за номером 102.

Якщо ти сам/сама удома й виникла пожежа, то негайно:

- **вийди з приміщення;**
- **поклич на допомогу,**
- **зателефонуй за номером 101 і виклич пожежно-рятувальну службу.**

Чи можна відчиняти двері незнайомим людям? Чому?
Що ти робиш, коли залишаєшся сам / сама удома?
У якому приміщенні ти зазвичай проводиш вільний час?
Що ти зробиш, якщо в твоїй оселі раптом виникне пожежа?

Розіграй з однокласниками ситуації. Рольова гра «Що робити, якщо …».

У житті можуть траплятися різні ситуації. Важливо знати, як правильно діяти, щоб уберегти себе та інших.

Мета гри

- навчитися діяти в небезпечних або незрозумілих ситуаціях;
- розвивати вміння робити правильний вибір;
- формувати навички безпечної поведінки.

Ситуація 1

Що робити, якщо до тебе звернулася незнайома людина?

Правильні дії:

- не розмовляти із ним;
- підійти до знайомого дорослого;
- сказати про це батькам або вчителю / вчительці.

Ситуація 2

Що робити, якщо ти загубився / загубилась?

Правильні дії:

- зупинитися й не бігти;
- звернутися до людини з поліції, охорони, лікарів / лікарок, продавців / продавчинь або до мами із маленькою дітиною;
- зателефонувати батькам.

Ситуація 3

Що робити, якщо тобі стало страшно або погано?

Правильні дії:

- покликати на допомогу;
- звернутися до дорослого;
- не приховувати свій стан.

Скажи, до кого ти звернешся по допомогу?
Чому важливо знати, що робити у складній ситуації?

Коли людина порушує правила поведінки, її вчинок може мати небезпечні або неприємні наслідки. Порушення правил може призвести до травм, сварок, покарань або шкоди для інших людей. Якщо не думати про свої вчинки, можна нашкодити собі або оточуючим.

Тому важливо дотримуватися правил і завжди замислюватися, який наслідок матиме твій вчинок.

Запам'ятай! Правила поведінки допомагають:
зберігати безпеку;
підтримувати порядок;
не шкодити собі та іншим;
жити дружно.

Роздивись малюнки. Подумай, хто поводиться правильно, а хто неправильно? Поясни, чому ти так гадаєш.

Чому правила поведінки допомагають робити правильні вчинки?

Безпечний відпочинок

Безпечна зима

У будь-яку пору року найкраще активно відпочивати на природі.

Зима — це пора року, коли холодно, падає сніг і з'являється лід. Узимку можна кататися на санчатах, лижах, ковзанах, гратися в сніжки. Узимку можна весело відпочивати, але важливо пам'ятати про правила безпеки.

Запам'ятай! Обирай за допомогою дорослих безпечні місця для зимових розваг: парки, ігрові та спортивні майданчики.

- Одягайся тепло та відповідно до погоди, щоб уникнути переохолодження або обмороження. Особливо важливо захищати руки, ноги та обличчя. Якщо ти змерз / змерзла, то відразу йди додому.
- Не гуляй самостійно в темну пору доби або в малолюдних місцях.
- Якщо є ожеледиця, потрібно ступати маленькими кроками та уникати крутих схилів.
- Не кидай сніжки в обличчя чи голову інших людей, щоб уникнути травм.
- Уникай ігор у снігових заметах біля дороги або на територіях, де може бути небезпечно.
- Не грай поблизу дахів, звідки можуть падати бурульки або сніг.
- Обирай для катання спеціально облаштовані місця подалі від проїжджої частини.
- Перш ніж спускатися з гірки, треба переконатися, що шлях вільний і безпечний.
- Коли катаєшся на ковзанах чи лижах, використовуй шолом і засоби захисту.

За малюнками розкажи, як діти активно відпочивають узимку.

Де можна безпечно кататися на санчатах?
Що потрібно робити, якщо ти побачив / побачила слизьку ділянку на дорозі?
Чому взимку важливо одягатися тепло?
Які правила безпеки допомагають уникнути небезпеки взимку?

Запам’ятай! Узимку небезпечно:

- виходити на тонкий лід;
- кататися біля дороги;
- штовхатися на гірках;
- довго перебувати на морозі;
- торкатися металевих предметів без рукавиць.

Зроби з рідними зимову листівку.

Безпечне літо

Літо — це пора року, коли тепло. Улітку ти можеш багато часу проводити на свіжому повітрі: гуляти в парку, в лісі, плавати, засмагати, грати в рухливі ігри, кататися на велосипеді, на роликах. Щоб літній відпочинок був приємним і безпечним, потрібно дотримуватися правил безпеки.

Запам'ятай! Обирай безпечні місця для літніх розваг: подвір'я, парки, сквери, спеціально обладнані майданчики.

- Одягай легкий одяг, який закриває шкіру, та головний убір.
- Не пробуй незнайомі ягоди, гриби чи рослини — вони можуть бути отруйними.
- Уникай контакту з комахами, перевіряй шкіру на наявність кліщів після прогулянки в лісі чи парку.
- Катайся на велосипеді, самокаті чи роликах у безпечних місцях.

Запам'ятай! Умовами твоєї безпеки є дотримання правил поведінки під час купання та перебування біля водойми.

- Купайся лише там, де поруч є дорослі.
- Не пірнай та не плавай у незнайомих місцях.
- Користуйся допоміжними засобами, перебуваючи у воді.
- Не купайся в холодній воді, щоб не переохолоджувати організм.
- Ніколи не запливай за обмежувальні знаки.

За малюнками розкажи, як діти активно відпочивають улітку.

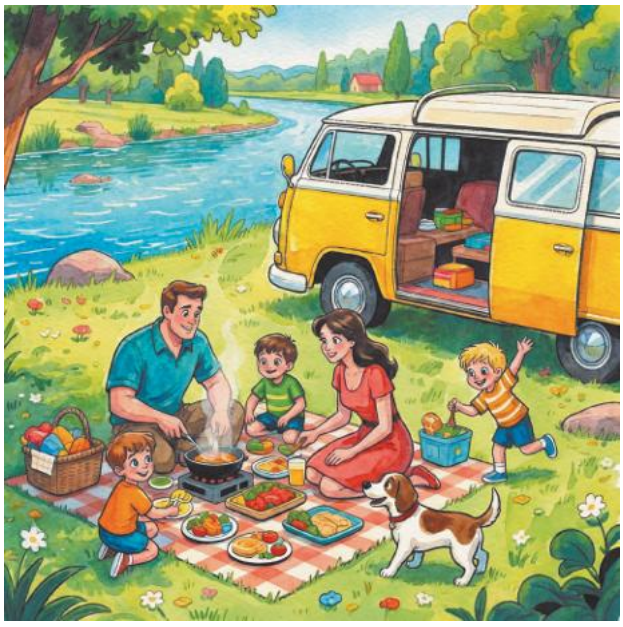

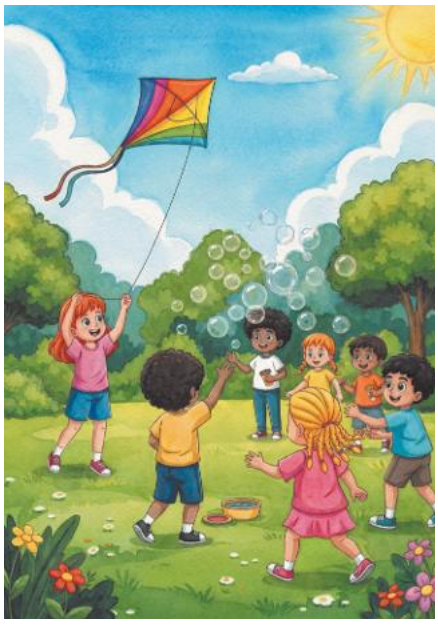

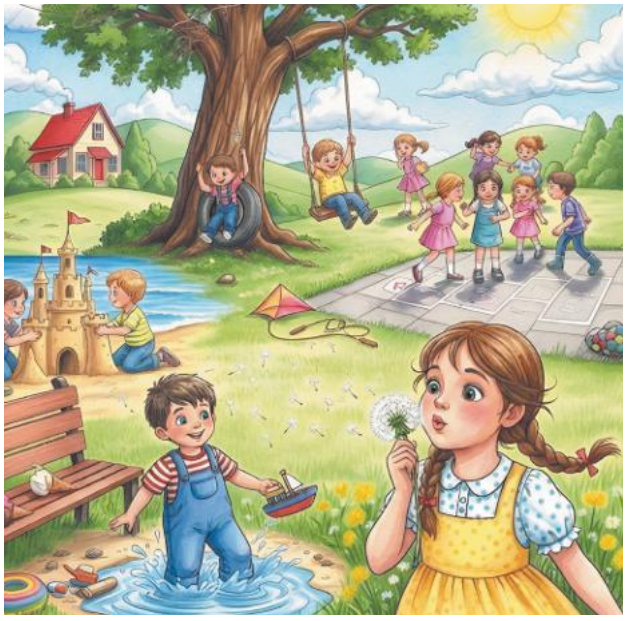

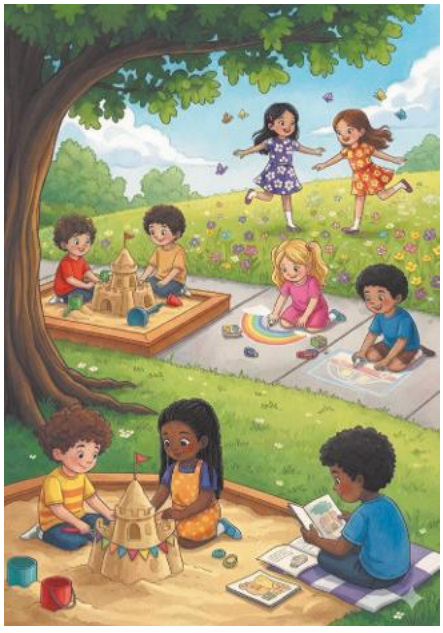

Де можна кататися на велосипеді чи самокаті?
Чому потрібно носити шолом під час катання?
Чому потрібно носити головний убір під час спеки?
Чи можна купатися у водоймах без дозволу дорослих?

Зроби з рідними красивий і апетитний кавунчик із пластиліну.

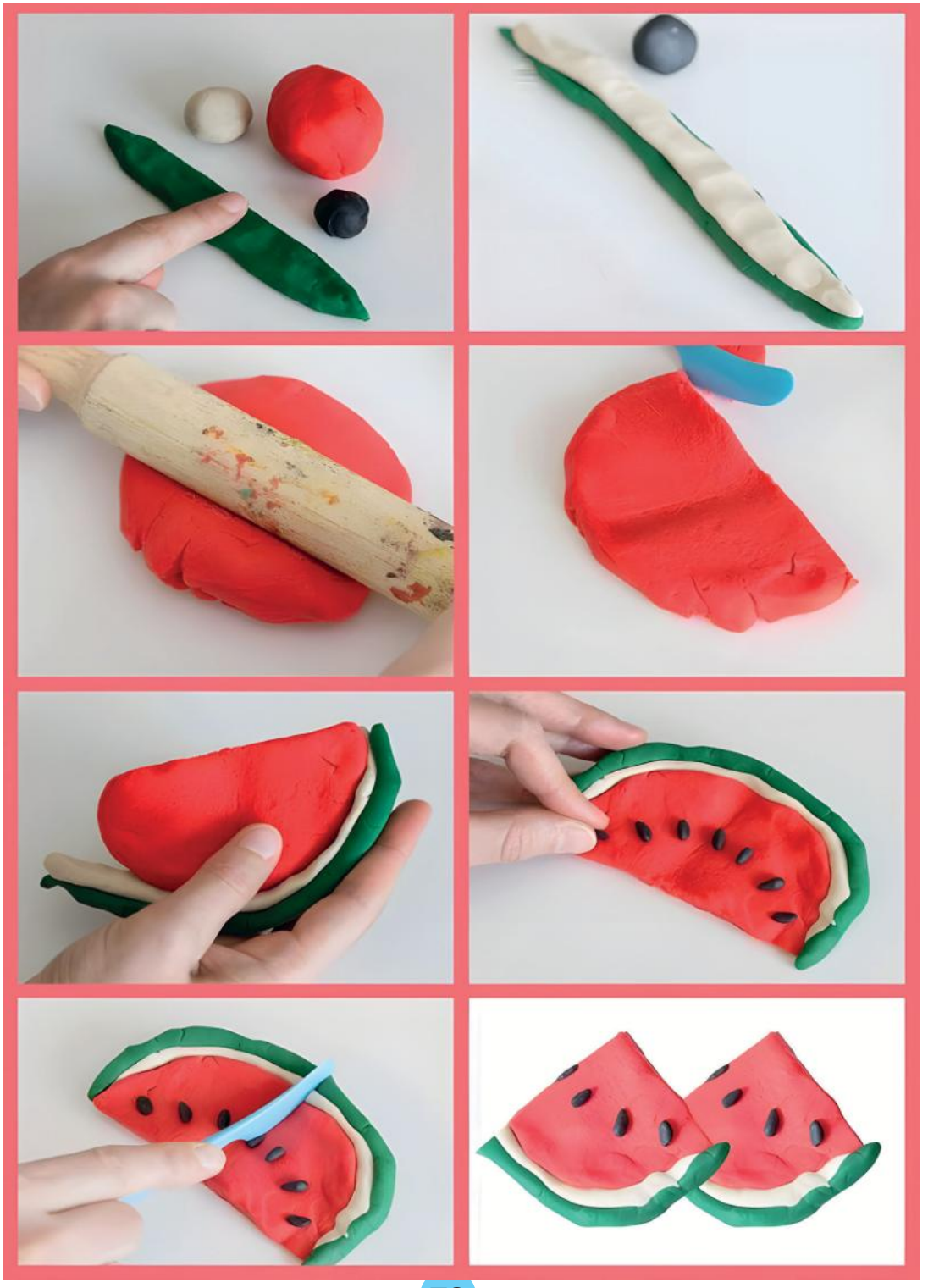

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. **Прочитай. Вибери з цих слів, які з перелічених місць — громадські?**

Шкільна їдальня, кінотеатр, лікарня, храм, сад, поле, кімната у квартирі.

2. **Прочитай і вибери безпечні дії взимку:**
   - кататися з гірки в спеціально відведеному місці;
   - виходити на тонку кригу;
   - гратися на подвір'ї з дорослими.

3. **Прочитай і вибери безпечні дії влітку:**
   - купатися лише в дозволених місцях;
   - гратися біля дороги;
   - одягати головний убір у спеку.

4. **Прочитай і вибери правильну поведінку.**

Як слід поводитися в транспорті?
- триматися за поручні;
- бігати салоном;
- штовхати пасажирів.

Кому потрібно поступатися місцем у транспорті?
- друзям;
- бабусям, дідусям, маленьким діткам;
- лише знайомим.

БАТЬКІВЩИНА — УКРАЇНА

Батьківщина — місце, де ти народився / народилася, живеш, ходиш до школи — це твій рідний край.

Наша Батьківщина — Україна — самостійна, незалежна держава. У ній живуть працьовиті й добрі люди. Ми любимо свою країну, дбаємо про неї та пишаємося нею.

Люди, які мають спільну мову та Батьківщину — це народ.

Люди, які живуть в Україні — це український народ. Ти належиш до нього.

Прочитай вірш.

Я — українка! Горджуся й радію,
Що рідною мовою я володію,
Шевченковим словом умію писати.
Слова мелодійні у вірші складати.
Я — українка! Живу в Україні,
На вільній, єдиній моїй Батьківщині.

Олеся Василенко

Чим пишається дівчинка?
Як називається наша держава?
Як називається наш народ?

Україна — дуже гарна країна, природа якої вражає своїм різноманіттям.

- **Ліси** — у лісах ростуть дерева, живуть птахи та звірі. Люди відпочивають у лісі, збирають гриби та ягоди.
- **Моря** — Україну омивають Чорне та Азовське моря. Біля моря люди відпочивають, купаються, спостерігають за хвилями.
- **Гори** — в Україні є Карпатські та Кримські гори. У горах чисте повітря, ростуть ялини, люди подорожують і катаються на лижах.

Важливо! Природу України потрібно берегти й охороняти.

Чим багата Україна?

Україна розташована в Європі. Вона має велику територію і межує з багатьма країнами.

На карті України можна побачити:

- кордони нашої держави;
- столицю — **Київ**;
- великі міста;
- річки, ліси, моря та гори.

Карта допомагає дізнатися, де знаходиться Україна і які природні об'єкти є на її території.

Запам'ятай! Україна — європейська держава. Знати свою країну на карті — означає краще розуміти світ навколо себе.

Які міста, селища й села України ти знаєш?

Державні символи

Україна як держава має власні символи — прапор, **герб і гімн.**

Синьо-жовтий Державний Прапор України — символ незалежності нашої держави.

Державний Герб України — золотий тризуб на синьому тлі — це знак держави.

Прочитай вірш.

Прапор нашої країни
Має колір
Жовто-синій.
І повинен кожен знати,
Як два кольори єднати.
Синє небо — верхня смуга,
Жовте поле — смуга друга.
Не забудь ніде й ніколи:
Україна — небо й поле.
А іще запам'ятай:
Україна — мирний край!

Ганна Чубач

До якого народу ти належиш?
Які державні символи має Україна?
Про які два кольори розповідається у вірші?
Що вони означають?

Державний Гімн України — це урочиста пісня, вияв усенародної єдності.

Прочитай державний гімн України.

Державний гімн України

слова *Павла Чубинського,*
музика *Михайла Вербицького*

Ще не вмерла України ні слава, ні воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запанує і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Коли ми чуємо звуки нашого державного гімну, то нам слід встати й не рухатись, також можна покласти руку на серце. Не слід роззиратись, говорити й виходити під час виконання гімну. Навіть під час співу чужих гімнів вихованні люди встануть і поважно вислухають його, чим демонструють свою вихованість та культуру.

Запам'ятай! Шануючи гімн, шануємо свою країну!

Гроші. Українська національна валюта

Гроші — це засіб, за допомогою якого люди купують товари та оплачують послуги.

В Україні є своя національна валюта — **гривня**.

Гроші бувають **паперові (купюри)** і **металеві (монети)**.

Дорослі члени сім'ї за свою працю одержують заробітню плату. Твої бабуся й дідусь колись багато трудилися, тому держава виплачує їм тепер пенсію. Гроші використовують для здійснення покупок, продажу.

Для чого потрібні гроші?

Гроші допомагають:

- купувати їжу, одяг, іграшки;
- оплачувати проїзд і послуги.

Правила поводження з грошима

- бережи гроші;
- не губи їх;
- не витрачай без дозволу дорослих;
- не бери чужі гроші.

Роздивись малюнок. На малюнку зображені українські гроші. Назви серед них найбільшу гривневу купюру; купюру найменшої вартості.

Для чого людям потрібні гроші?
Чи можна зробити покупку без грошей?
Де можна робити покупки?

Родинний бюджет — це доходи й витрати родини за певний період часу (день, тиждень, місяць, рік).

Усе, що заробила родина за місяць, — це дохід.

Наприклад, зарплата батьків, пенсія дідуся й бабусі.

Витрати — це гроші, які родина витрачає на оплату товарів і послуг за той самий час.

Бюджет допомагає сім'ї планувати покупки й витрачати гроші розумно.

Звідки у сім'ї гроші?

Гроші в сім'ї з'являються завдяки праці дорослих:

- заробітна плата;
- пенсія;
- допомога.

Сімейні гроші витрачають на:

- їжу;
- одяг і взуття;
- оплату житла, світла, води;
- навчання й лікування;
- транспорт;
- відпочинок;
- розваги.

Роздивись малюнки й назви щомісячні витрати кожної родини.

Запам’ятай! Берегти гроші та планувати витрати — важливо для кожної сім’ї.

Що таке сімейний бюджет?
Назви, на що сім’я витрачає гроші.
Чому важливо планувати витрати?

У кожного з нас є потреби. **Потреба** — це те, що необхідно нам для життя й діяльності.

Обговоріть з однокласниками. Діти склали перелік того, що вони вважають необхідним для себе. Роздивись їхні списки. Поміркуйте, чи є тут речі, від яких можна відмовитися.

Установи послідовність дій під час купівлі товарів.

Обговори з однокласниками ситуації.

1. У тебе є обмежена сума грошей (30 грн.) Що обереш і чому?

вартість

30 грн.

25 гривень

30 гривень

30 гривень

35 гривень

ДЕРЖАВНІ СВЯТА

В українського народу існує багато свят. Усі свята, що відзначають в Україні, поділяють на державні й народні. Державні свята встановлюються державою. З нагоди відзначення свят покладають квіти до пам'ятників, проводять урочисті паради, концерти, ярмарки, виставки.

Важливо! Ти маєш знати і шанувати державні свята України. А також знати, як їх прийнято відзначати.

День Незалежності України

Найбільше державне свято України — це День Незалежності.

День Незалежності — державне свято України, яке відзначається щороку **24 серпня**. У цей день **1991 року** Україна була проголошена самостійною, незалежною державою. Це означає, що держава має свою державну мову — українську, свій Державний Герб, Державний Прапор і Державний Гімн.

Україна — це край славних козаків і нескореного народу. У цей самий час український народ демонструє всьому світу свою мужність, незламність і волю до перемоги.

Роздивись малюнок. На карті зображені різні міста України, тому що святкування дня Незалежності відзначається у всіх куточках нашої держави.

Які державні свята ти знаєш?
Як відзначають День Незалежності у твоєму місті / селі?
Які правила поведінки під час урочистостей ти знаєш?
Як гадаєш, чому карту України зобразили на тлі жовтої пшениці й синього неба?
Що означають ці кольори для нашої держави?

День Державного прапора

День прапора — державне свято. **Прапор** — це особливий символ кожної країни. Він показує, що ми всі належимо до однієї держави, і кожен колір чи знак на прапорі щось означає.

В Україні День прапора відзначається **23 серпня**, напередодні Дня Незалежності. Це свято започатковане, щоб нагадати, як важливо поважати та цінувати нашу державу та її символи.

Прапор об'єднує людей, нагадує про нашу історію, культуру та спільні цінності.

Роздивись малюнок. Прапор складається з двох кольорів:

Синій — це небо, мир і спокій.

Жовтий — це поле пшениці, праця людей і багатство нашої землі.

День захисників і захисниць України

День захисників і захисниць України відзначається щороку **1 жовтня**. Це день, коли ми дякуємо всім, хто захищає нашу країну, щоб у нас був мир і спокій.

Захисники й захисниці — це не лише військові, але й усі люди, які турбуються про безпеку й добробут нашої країни:

- військові, які захищають нас;
- волонтери і волонтерки, які допомагають;
- лікарі й лікарки, які лікують.

Запам'ятай! Захищати Україну означає:

- Берегти природу, допомагати тим, хто цього потребує.
- Любити свою країну й поважати її традиції.
- Добре вчитися, щоб у майбутньому бути корисним для своєї країни.

Зроби з рідними калину з пластиліну.

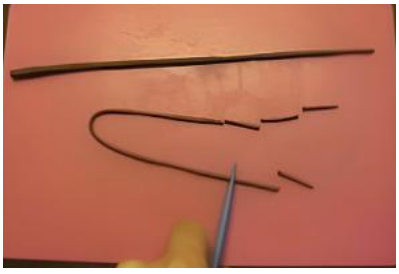

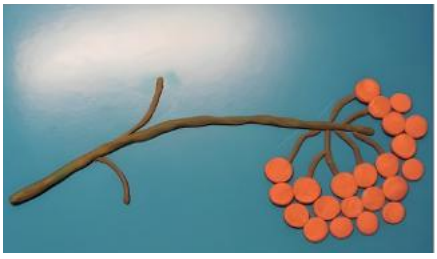
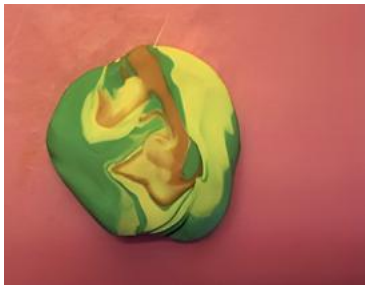

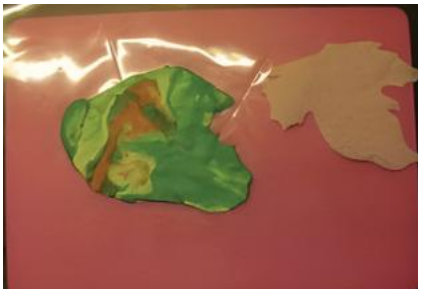

НАРОДНІ СВЯТА

Окрім держаних свят, в Україні відзначають народні й професійні свята.

Українська культура багата народними святами та релігійними обрядами.

Обряд — обов'язкове дійство, приурочене до відзначення важливих подій у житті людей, родини. Українські обряди часто супроводжуються співами, танцями та музикою, можуть бути пов'язані з природою та її сезонами. Наприклад, обряди, пов'язані зі осінніми святами, символізують подяку за урожай та попередження про настання холодів. А обряди, пов'язані зі святом **Івана Купала**, відображають пошану до води та її життєдайної сили.

Одними з найпопулярніших народних свят в Україні є **Великдень та Різдво**. Ці свята супроводжуються різноманітними обрядами. Наприклад, на Великдень освячують паски та яйця, а також розписують писанки. Різдво ж відзначається колядуванням, щедруванням та виготовленням різдвяних поздоровлень.

Які свята відзначають у твоїй родині?
Які народні свята ти знаєш?

Важливо! Ти маєш знати й шанувати звичаї, народні свята своєї Батьківщини, а також знати, як їх прийнято відзначати.

Роздивись малюнки. Розкажи, символами яких свят є зображені предмети.

Запам'ятай! **Свято** — це день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, дати. Свята бувають народними й державними.

Роздивись малюнки. Розкажи, які свята на них зображені.

Разом із рідними підготуй повідомлення про державне, народне чи професійне свято, причини його виникнення та традиції святкування.

Народні символи та обереги України

Український народ здавна має свої традиції, звичаї, символи.

Символи — це те, що найбільше любить і шанує народ. Про народні символи складено багато пісень і легенд. Народні символи України — це святині українського народу. **Обереги** — це речі, які захищають людину, родину, дім або країну від зла та неприємностей.

В Україні обереги часто роблять із тканини, дерева, ниток або металу. Їх носять із собою, вішають або ставлять у будинку, щоб принести щастя, здоров'я і захист.

Народними символами України виступають певні рослини та тварини. Візерунки із рослинними та тваринними мотивами вишивають на сорочках, рушниках, ними розписують посуд та писанки.

Послухай і запам'ятай.

«Пишна та красива, мов червона калина».

«Без верби і калини немає України».

Калина — символ роду українців; любові, українського козацтва, єдності та вірності.

Верба — символ родинного затишку.

Вінок — символ молодості, життєвої сили.

Соловейко — символ весни, співець добра й кохання.

Коровай — символ гостинності, добробуту й щастя.

Рушник — оберіг вірності й любові, символ єдності сім'ї, любові до матусі, до рідного краю.

Вишиванка — символ здоров'я, краси, святковості, щасливої долі, родової пам'яті.

Лялька-мотанка — це оберіг, який символізує добро, захист і любов у родині, символ материнства та продовження роду, достаток.

Писанка — оберіг, символ життя і народження, символ пробудження та оновлення, добра і миру.

Лелека — символ сімейного благополуччя і родинного затишку, любові до рідної землі, дому, Батьківщини, миру і злагоди.

Прочитай вірш.

Село живе, коли не сплять лелеки.
Із вирію вертаються далеких.
Приносять діток із домівок тихих,
Нас захищають і відводять лихо.

Олександр Підсуха

Назви народні символи України.
В яких містах України ти бував / бувала?
Що називають символами України?
Що символізує писанка?

До народних символів України належить одяг і предмети вжитку. Деякі народні символи були створенні нашими пращурами і дійшли до нас разом зі старовинними традиціями.

Вінок та вишиванка — одні з народних символів України. **Вишиванка** — народний одяг України. Вишиті на ній візерунки — це побажання краси, здоров`я та щасливої долі. Вишиванки передавалися в родині від батьків до дітей, їх зберігали як найціннішу річ. Без вишитого українського вбрання не відбувалася жодна визначна подія.

Зараз відродилася давня традиція одягати на свята вишиванку.

Вінок — символ долі і сили. Вінки плели дівчата з польових квітів. На свято Івана Купала вони пускали їх за водою, щоб дізнатися про свою долю.

Рушник був не тільки предметом побуту та прикрасою оселі, а й оберегом українців. За давньою українською традицією гостей зустрічають із хлібом-сіллю, поданими на вишитому рушнику.

Запам'ятай! Обов'язок українців — знати історію та традиції свого народу.

З чого дівчата плели вінки?

Що робили дівчата з вінками на свято Івана Купала?

Яке значення мав рушник у побуті українців?

Зроби з рідними іграшку — мотанку з ниток.

Роздивись малюнок. На ньому зображено людей в українському національному одязі. Покажи, де на малюнку: вишиванка; фартух; віночок; чоботи; пояс; шаровари.

Прочитай вірш.

Раз казала мені мати:
«Можеш мов багато знати,
Кожну мову шанувати,
Та одну із мов усіх
Щоб у серці ти зберіг».
В серці ніжну і погідну
Збережу я мову рідну!

Марія Хоросницька

Якою мовою ти розмовляєш?
Які мови ти ще чув / чула?

Послухай і запам'ятай.

«Мова — серце народу.
Для кожного його мова — найкраща і найсолодша».

Запам'ятай! Мова і звичаї об'єднують людей в один народ.
Українська мова — державна мова України.
Свою мову, країну треба любити, цінувати, берегти.

Зроби з рідними українську народну іграшку — коника з пластиліну чи солоного тіста.

Розглянь українські народні іграшки.

Спробуй зліпити коника.

1. Скачай качалочку і зігни її.

2. Розріж стекою качалочку з двох боків. Це тулуб коника.

3. Для голови коника скачвй качалочку, трохи витягни і загни її.

4. Приліпи голову коника до тулуба. З маленької кульки зліпи хвостик і приліпи його до коника. Пригладь місця з'єднання.

5. Витягни гриву на шиї коника.

6. Прикрась за допомогою стеки іграшкового коника візерунком з кралочок, хвилястих ліній, квіточок.

Традиційні українські страви

Українці — гостинні люди. Українська гостинність та доброзичливість славляться в усьому світі.

Відомі українські страви

- **Борщ** — національна українська страва з овочів. Його готують у кожній родині.
- **Вареники** — зварені маленькі шматочки тіста з начинкою (картопля, сир, вишні).
- **Голубці** — начинка з рису та м'яса, загорнута в листя капусти.
- **Деруни** — картопляні млинці, смажені на пательні.

Смачна українська кухня, щедра, як душа нашого працьовитого народу.

Запам'ятай! Традиційні страви — це частина культури України. Вони об'єднують родину за спільним столом.

Які ще українські страви ти знаєш?
Які страви готують у твоїй родині?

Разом із рідними вдома підготуй рецепт «Моя улюблена українська страва».

Природні багатства України

Україна — це країна з величезним різноманіттям природних багатств. Природними багатствами України є її земля, надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси.

Роздивись малюнки. Розкажи, які природні багатства України зображено на малюнках.

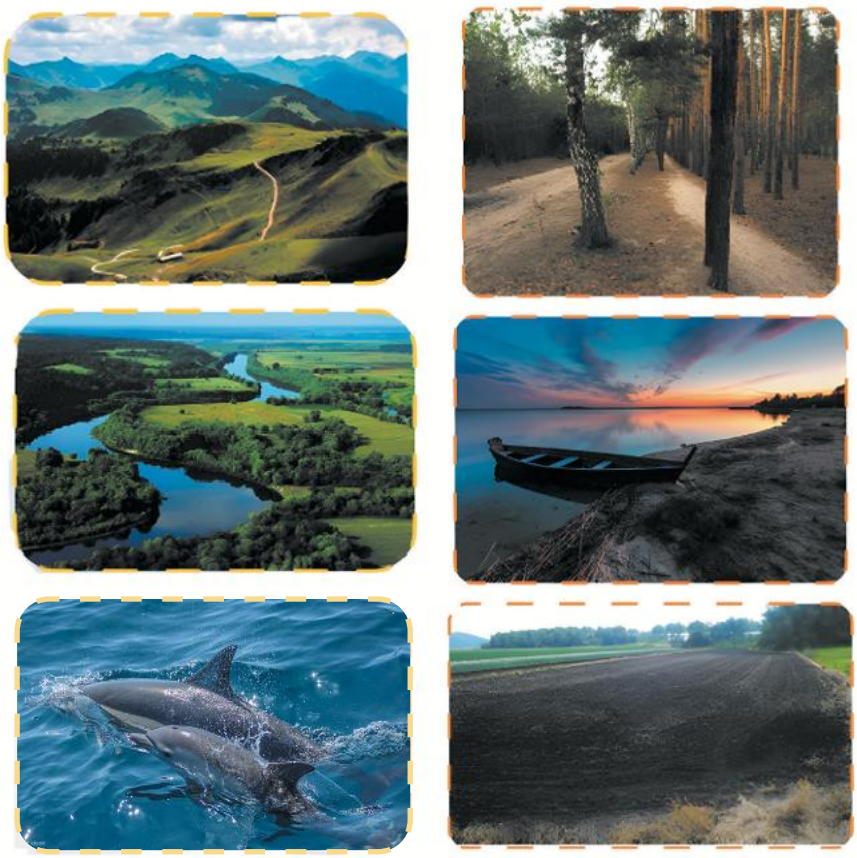

Які природні багатства України ти знаєш?

Запам'ятай! Природа нашої країни надзвичайно різноманітна та неповторна! Швидкоплинні річки та глибокі озера, ставки та дзвінкі джерельця, ліси та гаї, а, крім того, багатий світ тварин та птахів — усе це наше природне багатство.

Корисні копалини — це природні багатства, які люди видобувають з глибин землі або з її поверхні й використовують у народному господарстві. Це відомі всім залізна руда, природний газ, нафта, граніт, вапняк та багато інших.

Запам'ятай! Серед природних багатств України є місця, які вражають своєю красою. Їх називають природними дивами України. Вони — найвизначніші природні пам'ятники нашої країни.

Бакота

Олешківські піски

Озеро Синевир

Подільські товтри

Запам'ятай! Україна — це країна з різноманітними природними багатствами.

Моря й річки України

Україна — морська держава. Територію нашої країни омивають Чорне і Азовське моря.

Чорне море — великеі глибоке, знаходиться на півдні України. Його вода солона, і воно є важливим для рибальства, промисловості.

Азовське море — менше й мілкіше за Чорне море, але його вода теж солона. Це море тепліше, тому тут зручно відпочивати і купатися.

Річок в Україні налічується сімдесят три тисячі. Серед них є великі і малі.

Дніпро — найдовша річка України. Вона тече через багато міст, зокрема Київ, Дніпро, Запоріжжя, і впадає в Чорне море.

Дністер — тече на заході України, між мальовничими горами та полями. Дністер створює чудові пейзажі.

Південний Буг протікає через центральну Україну. Це місце, де люди люблять плавати та ловити рибу.

Десна — ліва притока Дніпра, відома чистими водами.

Сіверський Донець — річка на сході України.

В Україні є багато маленьких річок, які додають краси нашій природі. Вода потрібна для життя всім людям, рослинам і тваринам. У річках вода прісна, після очищення її можна пити.

У морях живуть різні риби, краби, дельфіни та інші морські тварини.

Україна має морські порти, з яких кораблі вирушають у подорожі до інших країн, перевозять грузи та товари.

Які моря і річки є в Україні?
Яке значення мають річки для господарства?
Як ти можеш допомогти зберегти воду чистою у водоймах місцевості, де проживаєш?

річка Південний Буг

річка Дністер

річка Дніпро

річка Десна

Зроби вдома з рідними саморобку «Восьминіг» з пластиліну.

1. Скачай велику кулю.

2. Притисни злегка кулю до дошки. Це основна частина.

3. Познач стекою вісім ліній.

4. Розкачай вісім качалочок з інших шматочків пластиліну. Витягни їх, як показано на малюнку.

5. Приєднай витягнуті качалочки до основної частини.

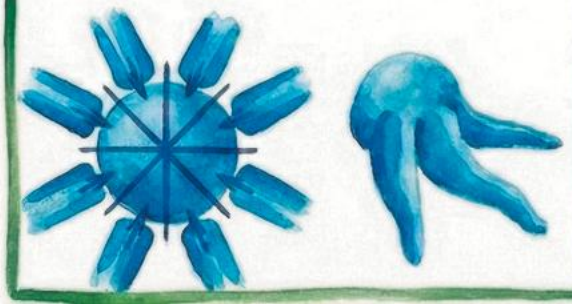

6. Зліпи восьминогу очі та ротик.

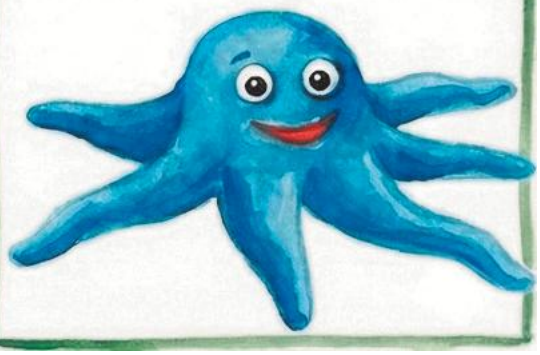

Ліс — дар природи!

Україна — багата на ліси країна. Ліси займають велику частину нашої території і дуже важливі для природи та людей. У лісі росте багато дерев, кущів і трав, живуть різні звіри, птахи та комахи. Ліс дає людям чисте повітря, захищає ґрунт і воду, дарує тінь та прохолоду. Тут ростуть дерева, такі як дуб, сосна, ялина, береза. У лісі живуть звірі — зайці, білки, їжаки, лисиці, а також птахи — сови, дятли, дрозди. Без лісів багатьом тваринам було б ніде жити. Коли в лісі багато рослин, це означає, що тваринам буде чим харчуватися. Ліси допомагають утримувати прохолоду влітку. Дерева дають нам кисень, яким ми дихаємо. Чим більше дерев — тим чистіше повітря.

Відгадай загадку.
Дім для звірів і птахів,
Повен тиші й голосів.
(Ліс)

На відпочинку в лісі не слід забувати про правила поведінки.

Запам'ятай! Правила поведінки в лісі:

- Не залишай у лісі сміття.
- Не розпалюй у лісі багаття.
- Не зривай і не топчи рослини, не ламай гілки дерев і кущів.
- Не руйнуй мурашників. Мурахи — санітари лісу.
- Не чіпай пташині гнізда.
- Не шкодь павутиння. Краще простеж, як павук полює.
- Не чіпай плазунів, вони — важлива частина лісового середовища.
- Відпочивай лише у відведених для цього зонах відпочинку.

Оберігай ліс! Бережно стався до його природи та мешканців!

Чому не можна ламати гілки дерев?
Чому не можна смітити в лісі?
Як можна допомогти лісу відновлюватися?

Зроби з рідними цікаву саморобку « Грибок».

Грибок можна не тільки намалювати, а й зробити з паперу.

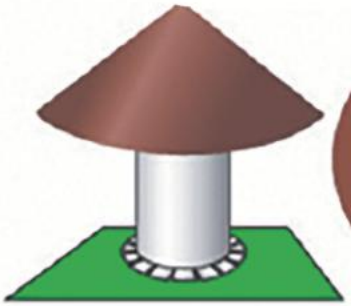

Роздивись деталі гриба

Шапочка

Підставка

Ніжка

1. Зроби надріз на деталі «шапочка». Склей шапочку.

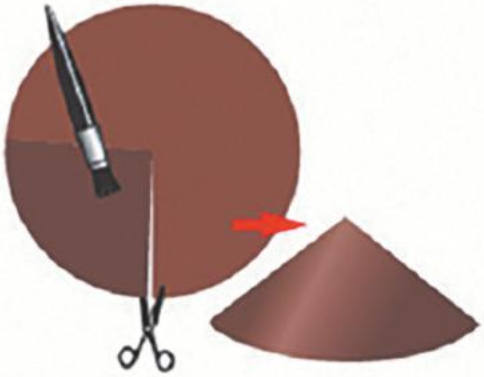

2. Зроби надрізи на деталі «ніжка». Склей ніжку.

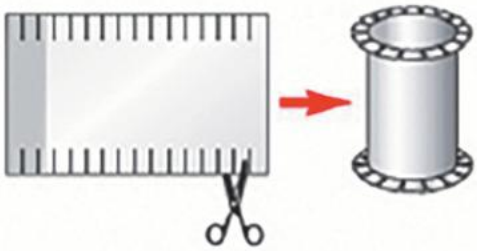

4. Приклей шапочку до ніжки.

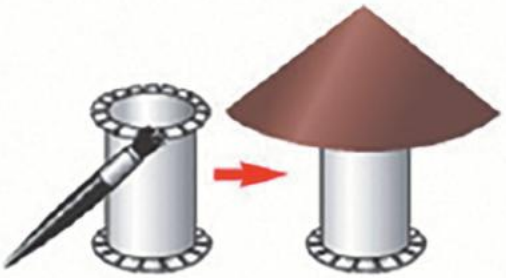

5. Наклей гриб на підставку.

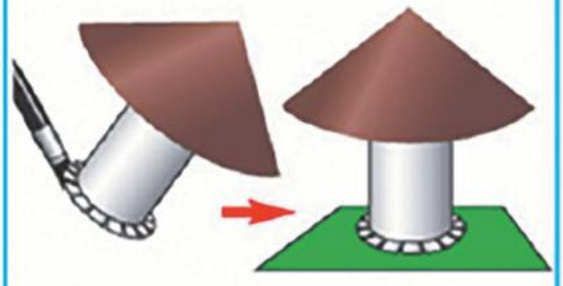

Київ — столиця України

Головне місце кожної країни називають столицею. Столицею України є місто Київ. Київ — дуже давнє та красиве місто.

Київ розташований на берегах Дніпра — найбільшої річки нашої країни. Центральна вулиця нашої столиці — Хрещатик.

У Києві багато вулиць, парків, скверів, пам'ятників, храмів, театрів, музеїв та навчальних закладів. Це місто золотих куполів, широких вулиць і зелених парків.

У Києві поєднуються історія і сучасність. Старовинні храми нагадують про минуле, а сучасні будівлі показують, що місто живе й розвивається.

Як називають головне місто кожної країни?
Як називається столиця України?
Чому кажуть, що Київ — місто-сад, місто-пам'ятник?
На берегах якої річки стоїть Київ?
Чому Київ — найзеленіше місто країни?

Кожне місто й село має свої **символи**. Найбільш визначними символами Києва є його Герб, окраса міста — каштан і найвідоміший смаколик — київський торт.

Герб міста Києва. На сучасній версії герба зображено архангела Михаїла. Навколо його голови — золотий ореол. У правій руці він тримає золотий меч-промінь, а в лівій — срібний овальний щит. Архангел Михаїл вважається покровителем Києва. Він символізує силу, захист і перемогу над злом.

Мурали в Києві стали важливою частиною міського пейзажу. **Мурал** — це велике художнє зображення, намальоване на стіні будівлі, мистецтво, яке бачать всі.

Мурали не тільки прикрашають місто, але й передають його дух та історію.

Алея Героїв Небесної Сотні в Києві — це вулиця в центрі міста, що нагадує про боротьбу за свободу та незалежність. Вздовж вулиці розташовані портрети загиблих героїв, пам'ятні знаки, стенди з історією подій.

Найбільший прапор України знаходиться в Києві. Його висота **90 метрів**. Цей прапор став символом патріотизму та національної гордості. Його видно здалеку, особливо вночі, коли він підсвічується.

Торт «Київський» — це десерт, названий на честь столиці. Він є одним із національних символів міста. Такого смачного торта немає більше ніде, в жодному місті світу.

Каштани. Київ славиться своїми каштановими алеями, які простягаються містом. Каштани мають особливе значення в українській культурі та вважаються символом добробуту, родючості та довголіття. Каштанові дерева є важливою частиною міського пейзажу і створюють особливу атмосферу в Києві.

Київська перепічка. Це заклад харчування у Києві, де подають тільки одну страву — перепічку із сосискою. Ця страва вважається кулінарним символом міста Києва.

Хто зображений на гербі Києва?
Які символи міста Києва ти знаєш?

Рідний край

Рідний край — це місце, де ти живеш.

Роздивись малюнки. На якому малюнку зображено місто? А на якому село?

На який із них схожий твій рідний край?

Місто — це великий населений пункт. Там у квартирах багатоповерхових будинків живе велика кількість людей. У місті є широкі вулиці, проспекти, якими рухається транспорт — автобуси, тролейбуси, трамваї та автомобілі.

У деяких містах є метро. У місті працюють заводи, лікарні, школи, дитячі садочки, бібліотеки, театри, музеї, різні магазини, торгово-розважальні та спортивні комплекси.

Прочитай вірш.

До бабусі Зіни
З'їхалась родина:
Брат з Карпат,
Сестра з Остра,
Дочка з Львова,
Внучка з Луцька,
Внук з Прилук,
А ми з Вінниці.
Баба Зіна — іменинниця.

Ігор Січовик

Розкажи, хто звідки приїхав?

Розкажи друзям, хто й звідки може приїхати до твоєї родини в гості.

Куди ти можеш поїхати в гості? В яке місто?

В Україні — понад тисячі міст. Кожне місто має свою історію та особливості.

Роздивись малюнки.

Одеса — місто біля моря

Дніпро — місто на річці Дніпро

Львів — місто кави та старовинних будівель

Харків — велике наукове місто

Село — це невеликий населений пункт, де в кожній оселі живе окрема родина. Село — це маленьке, тихе місце, де люди живуть у злагоді з природою. Вулицями села можуть рухатись автобуси й автомобілі. У селах люди працюють на землі, садять городи, на

полях вирощують пшеницю, соняшник, цукрові буряки, картоплю. На фермах утримають і доглядають свійських тварин: свиней, корів, кіз, гусей, курей.

Де ти живеш: у місті чи селі?
Розкажи, чим місто відрізняється від села.

Разом із батьками дізнайся, чому твоє місце чи село має таку назву? Зроби фотоколаж свого рідного краю.

Відомі українці

Головна цінність України як держави — працьовиті та гостинні люди. Українці здавна славляться своєю щирістю, взаємодопомогою та любов'ю до рідної землі. Кожна людина своєю працею робить внесок у розвиток і добробут держави. Саме люди формують культуру, традиції та майбутнє України. Серед українців багато талановитих художників, спортсменів, науковців, архітекторів.

Архітектор — фахівець, який проєктує будинки та дбає про їхню зручність і безпеку.

Серед українців є багато відомих і талановитих людей.

Тарас Шевченко — видатний поет і художник, символ українського народу.

Леся Українка — відома письменниця, яка прославила Україну своїми творами.

Сергій Корольов — український науковець, конструктор ракет і космічних кораблів.

Андрій Шевченко — відомий український спортсмен, футболіст.

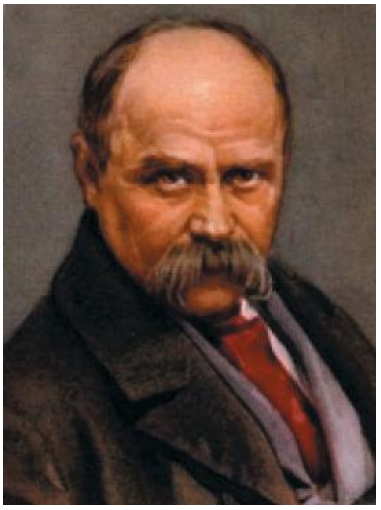
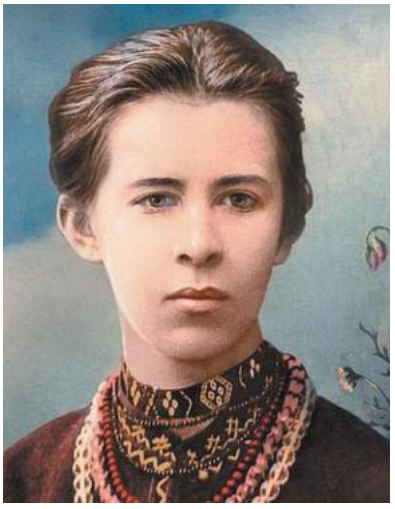

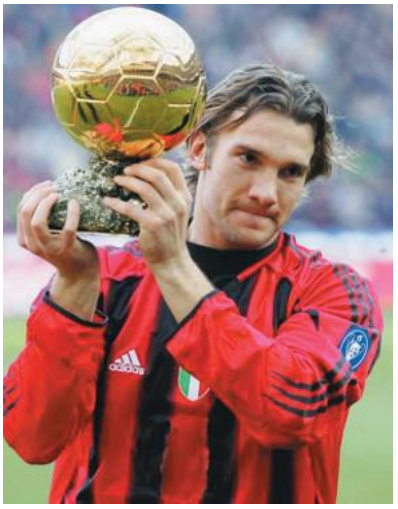

Запам'ятай! Люди — найбільше багатство України. Їхня праця, талант і добрі справи зміцнюють нашу державу.

Якими рисами характеру славляться українці?
Які талановиті люди є серед українців?
Чому праця кожної людини важлива для держави?
Кого з видатних українців ти знаєш?

Цікаві винаходи людства

Люди з давніх часів прагнули полегшити своє життя. Завдяки допитливості, розуму та праці було створено багато корисних винаходів, якими ми користуємося щодня.

Роздивись малюнки, на яких зображені важливі винаходи від стародавніх до сучасних їх варіантів.

- **Колесо** — один із найдавніших винаходів. Колесо використовувалося для полегшення введення сільського господарства, для перевезення вантажів та подорожей.

- **Папір** дав можливість записувати думки, зберігати знання й передавати їх іншим.

- **Книга** допомагає людям навчатися, пізнавати світ і зберігати історію.

• **Електрична лампа** дала світло в домівках і зробила життя безпечнішим у темну пору доби.

• **Телефон** дозволяє спілкуватися з людьми на відстані.

• **Комп’ютер та інтернет** допомагають швидко знаходити інформацію, навчатися й спілкуватися.

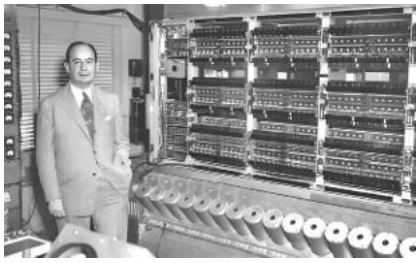

Запам’ятай! Винаходи допомагають людям жити зручніше, безпечніше та цікавіше. Ми пишаємося українськими вченими, які щорічно винаходять щось нове!

Навіщо люди займаються винахідництвом?
Які винаходи ти використовуєш щодня?
Який винахід ти вважаєш найважливішим? Чому?

Народні ремесла рідного краю

З давніх-давен люди в Україні займалися народними ремеслами. Із природних матеріалів — глини, лози, деревини, ротангу, вовни, металу, скла — вони створювали речі, необхідні у побуті. З покоління в покоління майстри передавали таємниці своєї майстерності. Тому і зараз, в сучасності, збереглися і розвиваються ремесла.

Роздивись малюнки. Що створюють народні майстри?

Гончарство — це обробка глини та виготовлення посуду. Пристрій, на якому гончарі з м’якої глини виготовляють вироби, називають гончарним кругом.

Різьблення по дереву. Майстри вирізають візерунки на дереві за допомогою спеціальних інструментів. Так прикрашають скрині, посуд, іграшки, меблі.

Вироби з деревини виробляють за допомогою ножів, молотків, плоскогубців та інших інструментів.

Лозоплетіння — це народне ремесло. Для плетіння використовують довгі гнучкі гілки лози або ротангу. За допомогою ножів лозу переплітають, створюючи різноманітні вироби.

Вишивання — це створення візерунків на тканині за допомогою ниток. Вишивкою оздоблюють рушники, одяг, скатертини.

Сучасними народними ремеслами в Україні також є:

Писанкарство — розписування великодніх яєць;
Ткацтво й килимарство — виготовлення тканин і килимів;
Ковальство — обробка металів способом кування;
Гутництво — виробництво скла й виробів зі скла.

Якими народними ремеслами займаються люди у твоєму краї?

Запам'ятай! Сучасні народні промисли — частина культури українського народу.

Прочитай назву ремесла. Правильно підбери до ремесла виріб:

гончарство	кошик
вишивка	скриня
різьблення	сорочка
ткацтво	горщик
писанкарство	підкова
ковальство	писанка
лозоплетіння	килим
гутництво	скляний посуд

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. **Прочитай. Доповни речення правильними відповідями.**

Наша державна мова — _____.
Наш державний герб — _____.
Кольори нашого прапору _____ і _____.
Символами України є: _____.

2. **Вибери і назви державні символи України; народні символи України.**

3. Знайди правильну відповідь.

Батьківщина — це:

- ☐ місце, де живуть друзі
- ☐ країна, у якій народилася людина
- ☐ школа, у якій навчаються діти.

До природних багатств України належать:

- ☐ ліси
- ☐ річки
- ☐ заводи
- ☐ гори
- ☐ магазини.

ЛЮДИНА

У цьому розділі ми дослідимо такі теми:

- Людина — частина природи і суспільства
- Як ми розвиваємося
- Особиста гігієна
- Твій настрій
- Корисні звички
- Зовнішність людини
- Характер людини

Людина — частина природи та суспільства

Людина — **частина живої природи**. Як усі організми, вона дихає, живиться, рухається, росте, розвивається. У неї можуть народжуватися діти. Найбільше в людей спільних ознак зі світом тварин, а саме звірів. Тіло людини має однакову будову та складається з тих самих внутрішніх органів, що й у звірів.

Людям, як і тваринам, для життя необхідні вода, повітря, світло, їжа.

Проте люди дуже відрізняються від звірів. Звірі пересуваються за допомогою чотирьох кінцівок, а людина за допомогою нижніх кінцівок — ніг. Завдяки прямоходінню верхні кінцівки — руки, в людини звільнилися. Це дало їй можливість працювати. Людина, на відміну від звірів, може розмовляти й думати.

Людина також є **частиною суспільства**, бо живе серед інших людей, спілкується, навчається та працює. Завдяки праці людина може виготовляти техніку, будувати міста, фабрики й заводи. Людина створює винаходи для покращення добробуту та полегшення свого життя.

Суспільство — це об'єднання людей, які разом взаємодіють та залежать одне від одного. Людина живе в родині, ходить до школи, має друзів, дотримується правил, допомагає іншим. Дорослі люди ходять на роботу, виконують різні професійні обов'язки, дбають про себе, свої сім'ї та розвиток країни.

Запам'ятай! Людина — частина природи й суспільства. Від її вчинків залежить життя на Землі.

Роздивись малюнки.

Обговори з однокласниками та однокласницями, хто належить до суспільства? Чому ти так думаєш?

Ріст і розвиток людини

Усе живе росте. Ростеш і ти.

Протягом життя людини змінюється її зовнішність. Це відбувається через те, що змінюється вік людини.

Роздивись малюнок. Розкажи, як змінюється людина впродовж життя.

Роздивись малюнок.

Етапи росту й розвитку людини супроводжуються змінами в її організмі.

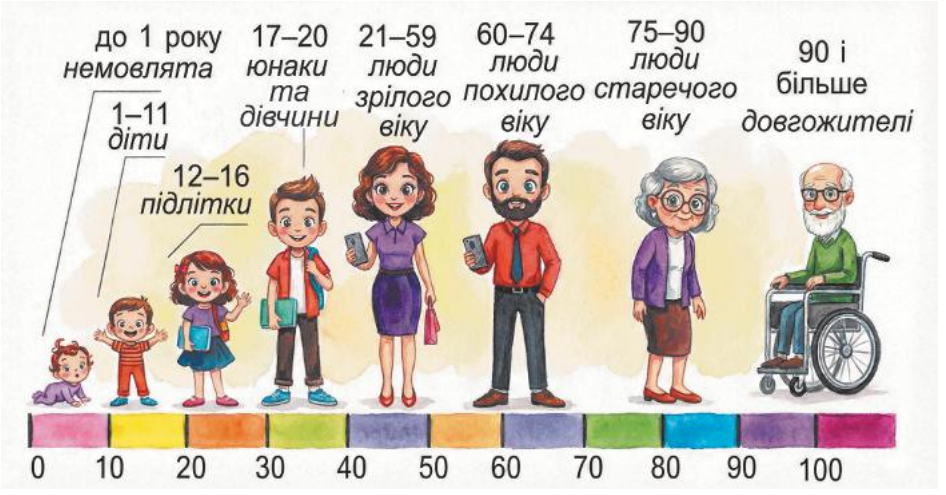

З моменту народження людина починає адаптовуватися до умов нового середовища. Немовля поступово вчиться сидіти, повзати, у нього з'являються зуби, воно починає ходити самостійно, потім навчається говорити. У дитинстві людина швидко починає рости, її рухи стають точними, вона хоче все вивчати і пізнавати. Далі людина росте, і хлопчики стають юнаками, дівчатка — дівчинами. У цей період зміцнюються кістки та м'язи, з'являється світогляд, формується характер людини.

У зрілому віці організм людини досягає найбільшої сили. В похилому віці людина стає більш досвідченою та мудрою. Фізична сила може зменшуватися, тому важливо дбати про здоров'я, більше відпочивати та берегти себе.

Люди похилого віку передають свій досвід і знання молодшим, допомагають родині та залишаються важливою частиною суспільства.

Які зміни відбуваються в організмі людини протягом життя?

Зовнішність людини

Роздивись малюнок. Перед тобою кілька людей, вони низькі на зріст або, навпаки, високі. Зі світлим волоссям чи з темним. В охайному або брудному одязі. Все це ти відразу помічаєш. Це — **зовнішність людини**.

Ти можеш мати схожу зовнішність зі своїми рідними, кучеряве волосся, як у бабусі, красивий голос, як у тата, блакитні очі, як у мами, але все одно кожна людина лишається єдиною й неповторною.

Твої відбитки пальців, малюнок язика, сліди ніг є неповторними та унікальними.

Роздивись малюнок. Покажи, у кого із зображених дітей: світла шкіра; темна шкіра; жовта шкіра. Якого кольору твоя шкіра?

Хто ти — хлопчик чи дівчинка?
Які в тебе очі, волосся? Якого кольору твоя шкіра?
Які імена хлопчиків і дівчаток ти знаєш?

Усі люди різні, але будова тіла в них однакова.
Голова, шия, тулуб, руки, ноги — це **частини тіла людини**.

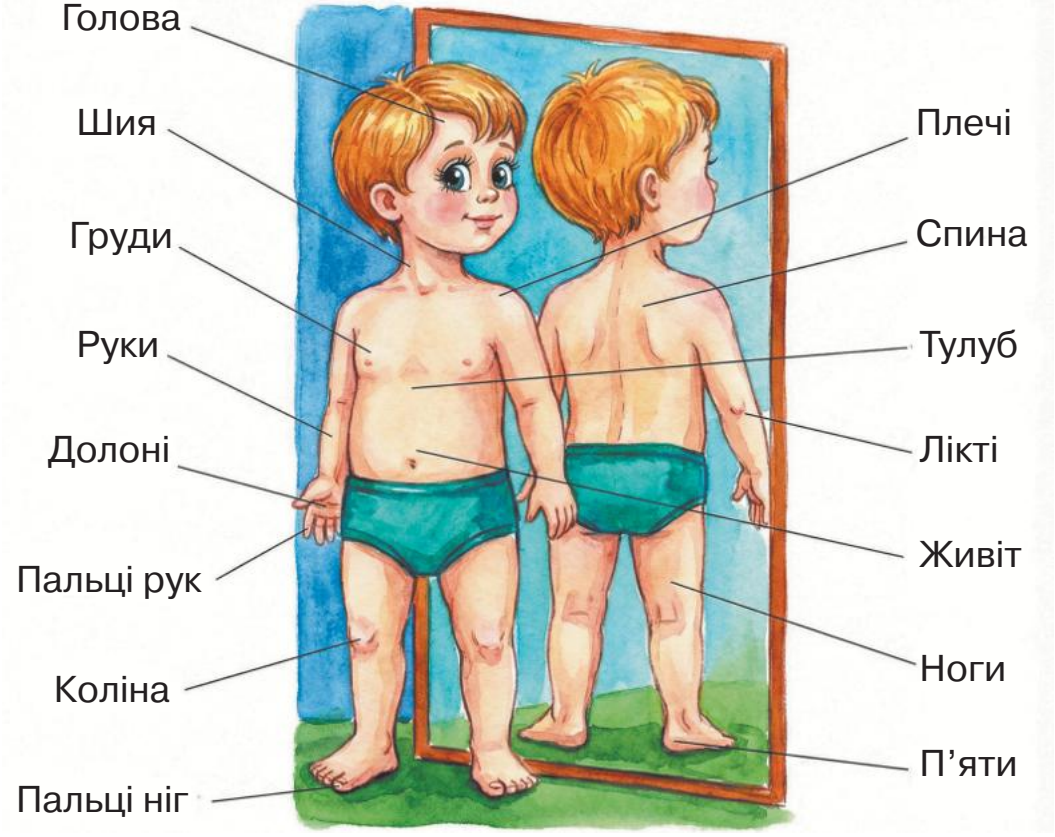

Голова допомагає нам думати, бачити, чути, говорити. Шия з’єднує голову з тулубом і допомагає повертати голову. Тулуб — це основна частина тіла. У ньому знаходяться важливі органи: серце, легені, шлунок. Руки допомагають людині працювати, писати, тримати предмети. Ноги потрібні для ходіння, бігу та стрибання.

Запам’ятай! Усі частини тіла важливі й допомагають людині жити та рухатися.

Подумай, які частини тіла людини є парними (по дві).
Покажи на собі частини тіла.

Характер людини

Характер — це риси людини, які показують її поведінку і ставлення до інших та до роботи.

У кожної людини характер особливий.

Людина може бути:

- доброзичливою
- чесною
- працьовитою
- відповідальною
- сміливою
- терплячою

Бувають і риси, які заважають:

- нечесність
- безвідповідальність
- грубість
- жадібність

Запам'ятай! Характер людини впливає на її вчинки та стосунки з іншими людьми, успіхи та досягнення.

Якщо ти хочеш, щоб люди були до тебе доброзичливі, поводься з ними так само.

Прочитай та запам'ятай прислів'я.

«Не роби іншому того, чого не хочеш, щоб робили тобі».

Роздивись малюнок. Які риси характеру є в дітей?

Назви якнайбільше позитивних рис характеру, які знаєш.

ТВОЄ ЗДОРОВ'Я

Здоров'я — найголовніше багатство людини. Коли людина здорова, у неї нічого не болить. Вона добре спить уночі, має гарний настрій, добрий апетит.

Здорова дитина залюбки навчається й активно відпочиває. У такої людини багато життєвої енергії.

Енергійність — це стан людини, коли вона добре почувається, має сили та може виконувати різні справи.

Звідки ми отримаємо життєву енергію?

Основне джерело енергії для людини — їжа. Також ми наповнюємося енергією, коли гуляємо на свіжому повітрі, висипаємося, спілкуємося з друзями. Щоб мати багато енергії і сили, потрібно бути здоровими. Але щоб мати міцне здоров'я, про нього треба дбати, іншими словами — вести здоровий спосіб життя.

Роздивись малюнки й розкажи, що потрібно робити, аби бути здоровою людиною.

Сон

Позитивні емоції

Правильне харчування

Здоровий спосіб життя

Активний спосіб життя

Особиста гігієна

Корисні звички

Запам’ятай! Щоб бути здоровою людиною:

- дотримуйся режиму дня, вчасно лягай спати;
- дотримуйся особистої гігієни;
- гуляй на свіжому повітрі, більше рухайся, загартовуйся;
- правильно і вчасно харчуйся;
- займайся спортом;
- підтримуй гарний настрій;
- якщо захворів / захворіла, то дослухайся до порад лікаря / лікарки.

Ти вже знаєш, як важливо дотримуватися режиму дня та правил гігієни, їсти корисну їжу, займатися спортом, уникати шкідливих звичок.

Корисні звички — це дії, які допомагають людині бути здоровою, охайною та активною. Щоб добре рости й розвиватися, треба вести здоровий спосіб життя та мати корисні звички.

Обговоріть, які звички мають діти. Чи впливають на здоров'я людини її звички?

Які правила здорового способу життя ти знаєш?
Чому треба виховувати в собі корисні звички та уникати шкідливих?

Вдома з рідними спробуй зробити саморобку з пластиліну «Святкові пряники».

Правильне харчування

Харчування допомагає людині рости, бути здоровою та мати гарний настрій. Щоб добре почуватися, потрібно їсти корисну та різноманітну їжу.

Запам'ятай!

Корисно їсти:

- овочі, фрукти;
- каші та хліб із цільного зерна;
- молочні продукти;
- м'ясо, рибу, яйця, бобові;
- пити чисту воду.

Варто обмежити:

- солодкі продукти;
- газовані напої;
- чипси та сухарики.

Прочитай казку про корисні продукти.

У далекому Королівстві Живлення жили собі Корисні Продукти. Королевою була пані **Вітамінка-Морквинка**, яка дарувала дітям гострий зір і рум'яні щічки. У Молочному палаці жила добра **Пані Молочинка** з друзями Сирком і Йогуртом — вони зміцнювали кістки та зуби, допомагали дітям рости здоровими, сильними й веселими.

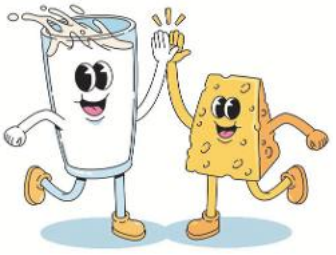

Неподалік у Садовому замку жило веселе **Яблучко Вітамінчик**. Воно зміцнювало імунітет, дарувало бадьорість і гарний настрій.

Одного разу до них прийшли Солодка Спокуса — **Пані Цукерія** з **Газованим Паном**. Діти почали часто кликати їх у гості.

І що сталося? У декого з'явився біль у животику, зубки засумували, а сил для гри та навчання поменшало. Тоді Морквинка зібрала раду й сказала:

— У нашому королівстві є місце для всіх, але кожен має знати міру. Солодощі — це гості, а не щоденні мешканці. Діти зрозуміли помилку. Вони знову подружилися з Овочами, Фруктами, Молочними продуктами.

І в королівстві знову запанували здоров'я, сила та гарний настрій.

Назви героїв цієї казки. Хто з них корисний? Чому солодощі не можна їсти щодня?

Роздивись малюнки. Подумай, що корисно для зубів, а що — ні.

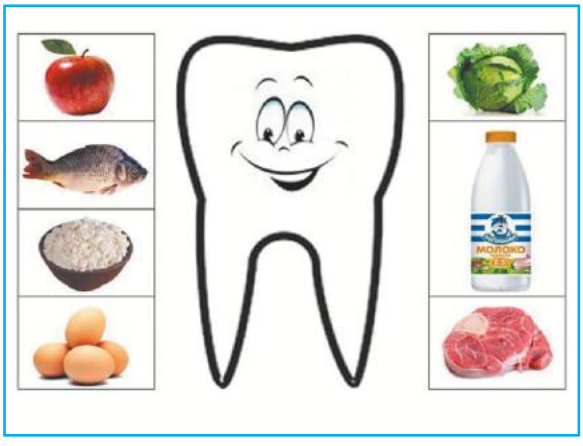

Їжа дає нам енергію для навчання, гри та праці. Щоб бути здоровими, важливо не просто їсти, але їсти вчасно та правильно. Протягом дня бажано: снідати, обідати, вечеряти, та пити достатньо води.

Роздивись малюнки. Вибери, які з продуктів є корисними , а які — ні .

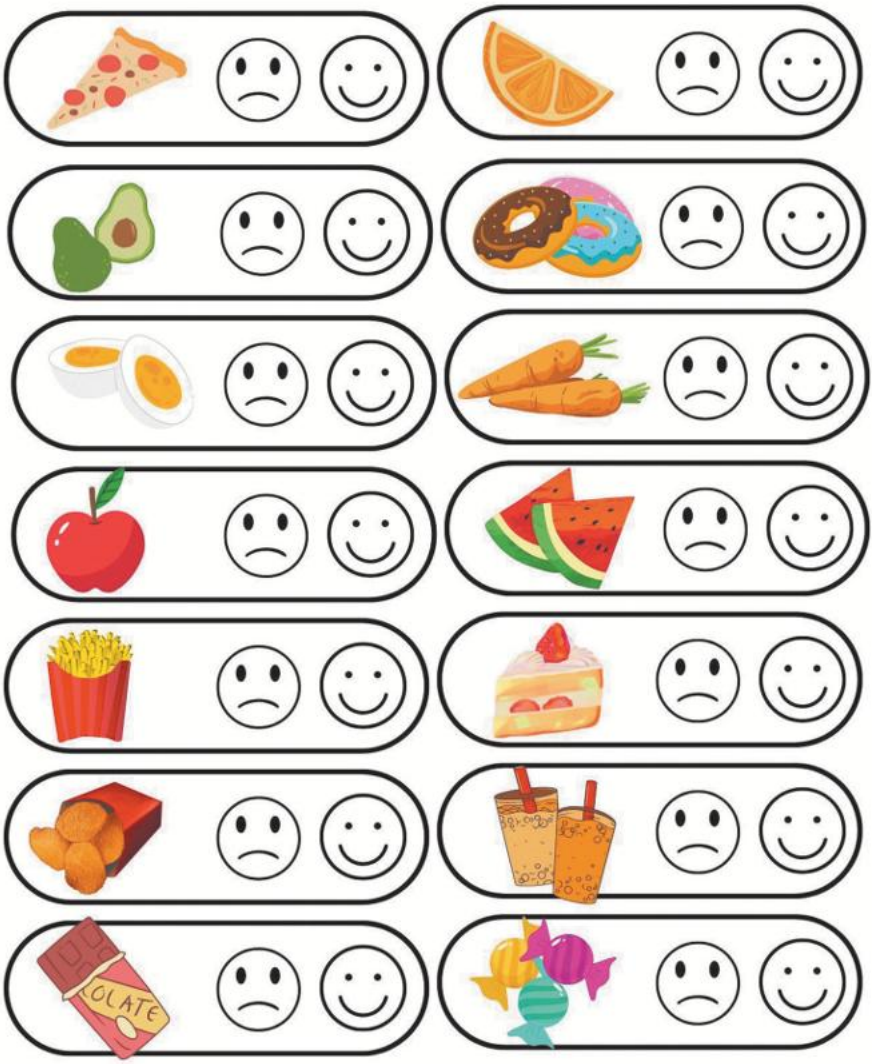

Навіщо людині потрібна їжа?
Які продукти корисні для здоров`я?

Зроби з рідними корисні овочі і фрукти з пластиліну.

1.

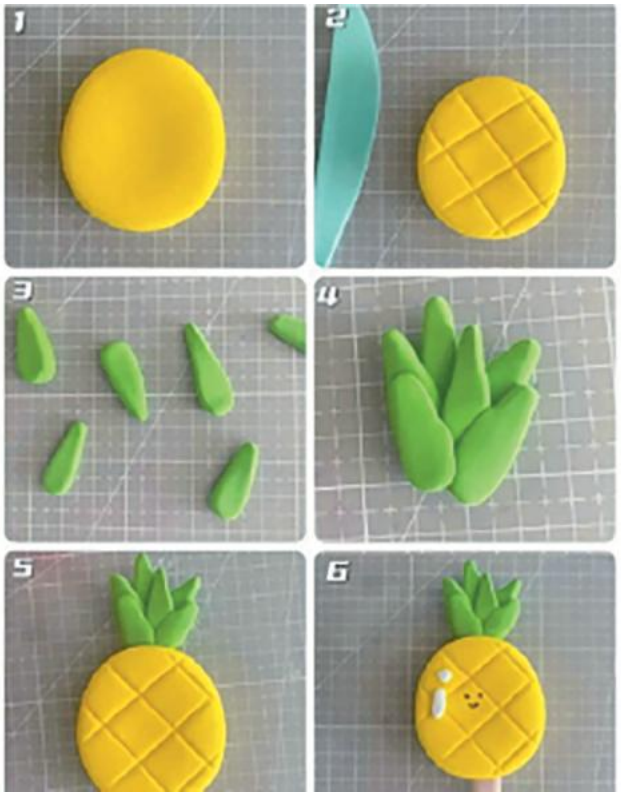

2.

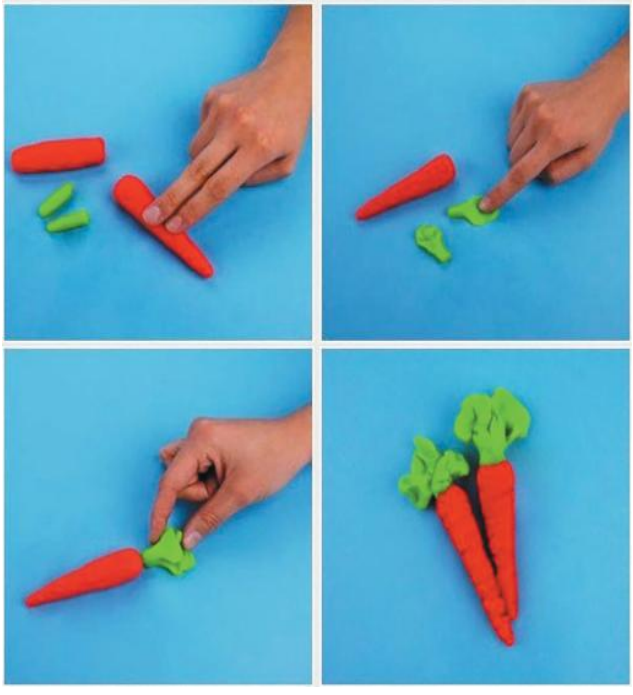

Емоції та настрій

У кожної людини буває різний настрій. Якщо людина здорова, задоволена, то в неї гарний настій. Якщо людина нездужає, чимось незадоволена, то й настрій у неї псується.

Роздивись малюнки. Подумай, в якому настрої діти? Що вплинуло на їх настрій?

На настрій людини впливають події з навколишнього світу, погода, поведінка інших людей.

Настрій — це те, як почувається людина в певний момент.

Емоції допомагають показати наш настрій. Емоції можна побачити за виразом обличчя, жестами, голосом.

Роздивись малюнки. Які бувають емоції?

Запам'ятай! Усі емоції важливі. Вони допомагають людині розуміти себе й інших.

Що таке настрій?
Які емоції ти знаєш?
Як можна зрозуміти настрій іншої людини?
Який настрій буває у тебе?

Обговоріть з однокласниками, як можна навчитися керувати своїми емоціями?

Що можна зробити, для покращення стану, коли сердишся?

Фізична активність і загартування організму

Роздивись малюнки. Запам'ятай, що потрібно робити, аби бути здоровою, енергійною, сильною людиною.

Щодня роби ранкову зарядку

Займайся фізкультурою

Займайся спортом

Більше рухайся і бувай на свіжому повітрі

Що потрібно робити, щоб бути здоровою та сильною людиною? Як ти піклуєшся про своє здоров'я?

Особиста гігієна

Особиста гігієна — це догляд за власним тілом: шкірою, волоссям, зубами, нігтями.

Запам'ятай! Дотримання правил особистої гігієни — запорука міцного здоров'я.

Подивись на малюнки та розкажи, які є правила догляду за тілом.

Запам'ятай! Правила особистої гігієни:

- Мий руки з милом.
- Чисть зуби два рази на день.
- Регулярно приймай душ або ванну.
- Розчісуй волосся гребінцем або щіткою.
- Регулярно обстригай нігті на руках і ногах.
- Користуйся одноразовими серветками.

Охайно вдягнена, з акуратною зачіскою людина, у якої чисте взуття, — завжди приваблива. З нею приємно говорити, разом кудись іти, сидіти поруч за шкільною партою. І навпаки, хлопчик або дівчинка, які шмигають носом, мають брудні руки та нігті, — не викликають бажання бути поруч.

Роздивись малюнки. Що потрібно робити, аби завжди мати охайний вигляд.

Пригадайте та обговоріть, коли потрібно мити руки?

Вдома з рідними зроби саморобку із целофанових пакетів «Сонечко».

Інструкція виконання:

1. **Підготуй матеріали.**

• Візьми целофанові пакети жовтого кольору, картон, клей, ножиці.

2. **Зроби основу.**

• Виріж із картону круг — це буде серединка сонечка.

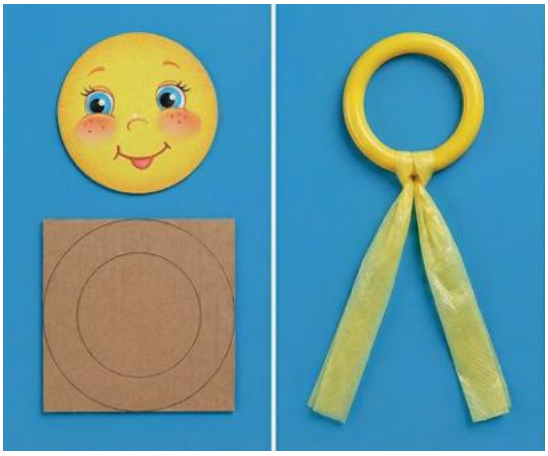

3. **Зроби промінчики.**

• Наріж целофановий пакет на довгі тонкі смужки.

4. **Прикріпи промінчики.**

• Приклей смужки по колу до картонної основи.

5. **Оформи сонечко.**

• Намалюй або приклей очі й усмішку.

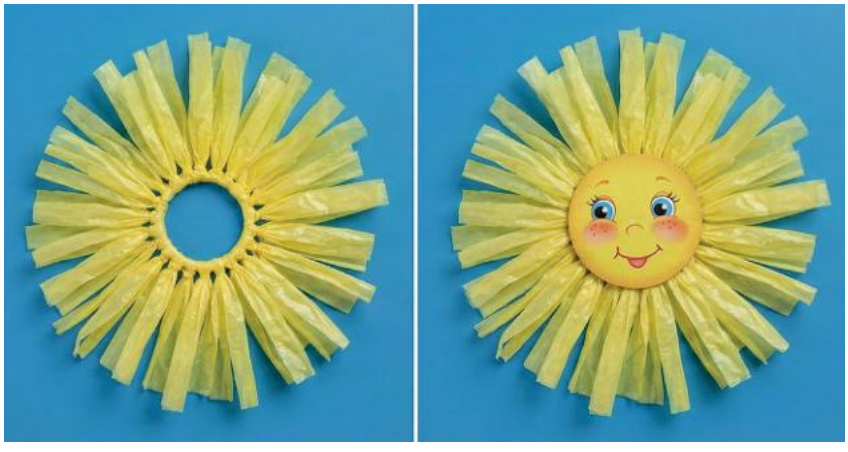

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Відгадай загадку.

Народжується дихає, росте,
Спочатку повзає, а потім ходить кроком.
Навчається і світ цей пізнає,
Стає сильнішим, і мудрішим з кожним роком.

(Людина)

2. Розкажи, що потрібно взяти з собою хлопчику до душу?

3. Прочитай речення. Вибери корисні для здоров'я звички.

- ☐ робити зарядку;
- ☐ зловживати солодким;
- ☐ їсти брудними руками;
- ☐ пізно лягати спати;
- ☐ щоранку снідати;
- ☐ чистити зуби.

4. Роздивись малюнки. Розкажи, як за будь-яких обставин мати гарний настрій та бути здоровою і щасливою людиною?

бувати на природі

займатися спортом

допомагати

усміхатися

організовувати свій час

читати книжки

обмежити перегляд телебачення

спілкуватися з друзями та родиною

5. Роздивись малюнки. Розкажи, як треба піклуватися про власне здоров'я.

ЗМІСТ

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

ТВОЯ ШКОЛА 5
Працівники школи різних професій 11
Вчимося дружити та співпрацювати 12
Правила доброзичливої поведінки у школі 14
Ефективне спілкування 15
Вчимося бути толерантними 19
Ввічливі слова 21
Вчимося діяти разом 23
Права і обов'язки учнів школи 24
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 26
ТВОЯ СІМ'Я. ТВОЯ РОДИНА 27
Дозвілля в сім'ї 33
Традиції моєї сім'ї 35
Сімейні свята 39
День народження 40
Права й обов'язки у сім'ї 42
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 47
ПРОФЕСІЇ ТА ЇХ НАЗВИ 48
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 53
ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ 54
Найважливіші правила поведінки на вулиці 54
Найважливіші правила поведінки в храмі 56
Найважливіші правила поведінки в бібліотеці 57
Найважливіші правила поведінки в магазині 59
Найважливіші правила поведінки в громадському транспорті ... 61
Твоя безпека 64
Безпечний відпочинок 68
Безпечна зима 68
Безпечне літо 71
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 74

БАТЬКІВЩИНА — УКРАЇНА 75
Державні символи 78
Гроші. Українська Національна валюта 80
Державні свята 85
Народні символи та обереги України 91
Традиційні українські страви 97
Природні багатства України 98
Моря й річки України 100
Ліс — дар природи! 103
Київ — столиця України 105
Рідний край 108
Відомі українці 110
Цікаві винаходи людства 112
Народні ремесла рідного краю 114
Перевіряємо, що вміємо та знаємо 117

ЛЮДИНА
ЛЮДИНА — ЧАСТИНА ПРИРОДИ Й СУСПІЛЬСТВА 119
Ріст і розвиток людини 121
Зовнішність людини 123
Характер людини 125
ТВОЄ ЗДОРОВ'Я 126
Правильне харчування 129
Емоції та настрій 133
Фізична активність і загартування організму 135
Особиста гігієна 136
Перевіряємо, що вміємо та знаємо 139

Навчальне видання

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

підручник інтегрованого курсу
для осіб з особливими
освітніми потребами (F 70)

4 клас (у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Відповідальний редактор *О. Костюченко*
Редактор *О. Єсипова*
Макет обкладинки *Ж. Осипова*
Комп'ютерна верстка *А. Берлін*

У підручнику використано ілюстративний матеріал
з відкритих джерел мережі «Інтернет»,
матеріали фотобанку Shutterstock та матеріали фотобанку Freepik.
Усі матеріали в підручнику використано з навчальною метою відповідно до
законодавства України про авторське право і суміжні права. Бренди та ресурси
зображуються лише з освітньою метою та не є закликом до їх купівлі / відвідування.

Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,12. Обл.-вид. арк. 12,09.
Наклад 10103 прим.
Зам. № 26-06-2911

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7928 від 08.09.2023
Адреса редакції: 02095, м. Київ, вул. Княжий Затон, буд. 9а, офіс 369
Email: atlant_publishing@ukr.net

Віддруковано у ТОВ «ПЕТ», вул. Максиміліанівська,17, м Харків, 61024
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

